

วัยใสหัวใจโขน : การสืบทอดและกลวิธีการสืบทอด ศิลปะโขนของไทย

Wai Sai Hua Jai Khon : The Inherit and Method of Inherited Thai Traditional Art of Khon

ศิริลักษณ์ บัตรประโคน¹

บทคัดย่อ

สารคดีสำหรับเยาวชนเรื่อง “วัยใสหัวใจโขน” ได้สืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขน ซึ่งถือเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูงที่สะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมไทยอันวิจิตร ประณีตให้เยาวชน ผู้อ่าน ได้รับความรู้ความเข้าใจทั้งในด้านประวัติและวิวัฒนาการของโขน ประเภทและลักษณะการจัดแสดงโขนทั้ง 5 ประเภท ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขน ทั้งผู้ที่อยู่เบื้องหน้าและเบื้องหลังการแสดง ได้ถ่ายทอดรายละเอียดงานศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในการแสดงโขน ซึ่งล้วนมีความสำคัญ มีส่วนทำให้โขนงดงาม อลังการ ได้แสดงให้เห็นคุณค่าของศิลปะโขน ทั้งคุณค่าต่อบุคคล ส่วนรวมหรือสังคมไทย พร้อมกันนี้ก็ได้สอดแทรกเกร็ดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับโขน ศิลปวัฒนธรรมไทย และข้อคิดที่เป็นประโยชน์ไว้อย่างน่าสนใจ สำหรับกลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนทั้ง 2 ส่วน คือ กลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนระหว่างบุคคล ทั้งในฐานะผู้ส่งต่อความรู้และผู้รับช่วงความรู้ พบว่า มีการสืบทอดในลักษณะการส่งต่อความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน และระหว่างเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกัน ส่วนกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้เพื่อนำเสนอความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขน ผู้ประพันธ์ได้อาศัยองค์ประกอบของงานเขียน (ในรูปแบบสารนิยาย) ตั้งแต่ชื่อเรื่อง แก่นเรื่อง

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉากและบรรยากาศ รวมถึงศิลปะการใช้ภาษา กลวิธีการนำเสนอเรื่อง เพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิดอันดีงามเหล่านี้ควบคู่กับสร้างสรรค์ความสุข ความเพลิดเพลินให้กับผู้อ่านได้อย่างผสมกลมกลืน

คำสำคัญ: วัยใสหัวใจโขน การสืบทอด กลวิธีการสืบทอด โขน

Abstract

Documentary for youth “Wai Sai Hua Jai Khon” is inherit of the art of Khon, a high traditional performing art representing the unique of Thai’s fineness and magnificence of cultural and artistic, explain about history and evolution of Khon to the reader, include kind and performing style of the five characteristic Khon. The people who has a relationship with Khon include front and back of the performing shown a kind detail of art that assemble in Khon: is significantly to make Khon beautiful and magnificent, perform the worth of Khon with personal and public or Thai’s society. In the meantime the documentary interleave with bit of knowledge about Khon, Thai’s cultural and artistic, and interesting advantage suggestion. For a Method of Inherited the art of Khon two components, a Method of Inherited the knowledge between individual about knowledge sender and receiver, shown that inherit from one generation to another generation and interchange among family’s member, teacher and student, and between friend or the same generation. In a method that the author use to illustrate art of Khon, the author use process of the writing (in the form documentary + novel) namely title, theme, plot, characters, conversation, settings art of language, presentation method be harmonious to educate and entertain the readers It harmoniously.

Keywords: Wai Sai Hua Jai Khon, Inherit, Method of Inherited, Khon

บทนำ

สารคดี เป็นงานเขียนที่มุ่งถ่ายทอดความรู้ข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ ขณะเดียวกันก็ใช้ศิลปะการถ่ายทอด การนำเสนอเนื้อหาด้วยรูปแบบและกลวิธีการเขียนที่ทำให้น่าติดตาม จึงทำให้ผู้อ่านได้รับทั้งความรู้ ความเพลิดเพลิน สารคดีแต่ละเรื่องจะมีรูปแบบ กลวิธีการเขียน กรอบเนื้อหาเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้อ่านที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มผู้ใหญ่ กลุ่มเยาวชน ซึ่งกลุ่มหลังนี้นิยมนำมาประกอบรวมเป็นชื่อประเภทงานเขียน เรียกว่า “สารคดีสำหรับเยาวชน” โดยในปัจจุบันจะพบว่า สารคดีรูปแบบใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมทั้งในกลุ่มผู้เขียนและผู้อ่านที่เป็นเยาวชน ก็คือ “สารนิยาย” เนื่องด้วยเป็นงานเขียนที่ผสมผสานระหว่างสารคดีแบบเดิม คือ เน้นการถ่ายทอดความรู้ความคิดที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ขณะเดียวกันก็มีการประยุกต์ใช้เทคนิค โครงสร้างของนิยาย มาเป็นองค์ประกอบในการนำเสนอ คือ มีการกำหนดแก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉากและบรรยากาศ เพื่อให้การดำเนินเรื่อง น่าติดตาม กระตุ้นให้เยาวชน ผู้อ่านเกิดความสนใจและต้องการอ่านมากขึ้น เพราะได้รับทั้งความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน

“วัยใสหัวใจโชน” สารคดีสำหรับเยาวชนรางวัลชนะเลิศรางวัล “แว่นแก้ว” ประจำปี 2554 ผลงานประพันธ์ของ ภูผา ถือเป็นสารคดีที่มีความน่าสนใจ มีคุณค่าทั้งในด้านศิลปะการประพันธ์และเนื้อหา คือ ใช้รูปแบบ องค์ประกอบของสารนิยายตามที่กล่าวมาในการถ่ายทอดเนื้อหา โดยสาระสำคัญของเรื่องเน้นการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชน เพื่อให้เยาวชน ผู้อ่าน สังคมได้รับความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าของศิลปะโชนของไทยที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์สืบทอดให้คงอยู่ตลอดไป และด้วยองค์ประกอบของงานเขียนที่มีการวางโครงเรื่อง ดำเนินอย่างเหมาะสม มีการแบ่งประเด็นความรู้ออกเป็นตอน ๆ รวม 19 ตอน มีการสร้างตัวละครเอกอย่างปกป้อง น้ำใส เยาวชนที่สนใจ รักในศิลปะโชนและนาฏศิลป์ไทย ผวนกกับตัวละครผู้ปกครองของปกป้อง คุณครู ให้เป็นผู้ดำเนินเรื่องและมีส่วนสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ ความคิดเกี่ยวกับศิลปะโชน สร้างและใช้บทสนทนา ฉาก บรรยากาศ รูปภาพประกอบเรื่อง รวมถึงใช้ศิลปะทางภาษา กลวิธีการเสนอเรื่องที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจความรู้เกี่ยวกับโชนตามได้โดยง่าย

“**โขน**” ถือเป็นนาฏศิลป์ เป็นศิลปะชั้นสูงที่ประมวลงานศิลปะไทยหลายสาขาไว้ด้วยกัน อาทิ **วรรณคดี** เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งนำมาเป็นบทร้อง การดำเนินเรื่องของโขน ฯลฯ **วรรณศิลป์** ที่นำมาถ่ายทอดเป็น **คีตศิลป์** ทั้งการขับร้อง บทพากย์ บทเจรจา ระหว่างการแสดง **นาฏศิลป์** ได้แก่ ท่ารำ ภาษาท่า และการแสดงออกของผู้แสดง **ดุริยางคศิลป์** **สังคีตศิลป์** ได้แก่ การบรรเลงดนตรี วงปี่พาทย์ **ประณีตศิลป์** และ **หัตถศิลป์** ในงานเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ เป็นต้น ซึ่งงานศิลปะเหล่านี้ต้องใช้ระยะเวลา ต้องอาศัยกำลังความสามารถของบุคคลทั้งที่อยู่เบื้องหน้าและเบื้องหลังการแสดงเป็นจำนวนมากในการรังสรรค์งาน อนึ่งที่โขนจัดเป็นศิลปะชั้นสูงก็เนื่องด้วยแต่เดิมถือเป็นเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ จัดแสดงเฉพาะในราชสำนัก มีหลักฐานการแสดงตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา (ดังปรากฏเป็นหลักฐานในตัวบทวรรณคดีเรื่อง ลิลิตพระลอ ปุณโณวาทคำฉันท์ และจดหมายเหตุลาลูแบร์) และมีการสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับในปัจจุบันมีหน่วยงานสำคัญ คือ กรมศิลปากร ที่ทำหน้าที่หลักในการฝึกหัดและจัดแสดงโขนในวโรกาสสำคัญ และมีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ทำหน้าที่ในการฝึกหัด ส่งเสริมให้เยาวชน ผู้สนใจมีส่วนร่วมในการสืบทอดศิลปะการแสดงนี้ไว้

“**วัยใสหัวใจโขน**” ถือเป็นวรรณกรรมเยาวชนที่มีส่วนในการสืบทอดศิลปะโขนไว้หลายด้าน ทั้งในเชิงประวัติ วิชาการ ประเภทและลักษณะการจัดแสดงโขน งานศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในโขน ฯลฯ ทั้งยังได้สอดแทรกสาระความรู้อื่น ๆ เช่น แบบอย่างของครอบครัวที่ดี นิัยรักการอ่านการศึกษา การปลูกจิตสำนึกให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจ ตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทยอันเป็นผลผลิต และเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยที่ได้สร้างสรรค์ สืบทอดกันมาอย่างช้านาน บางช่วงได้กระตุ้นให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปะเหล่านี้ให้คงอยู่คู่คนไทยและสังคมสืบไป นอกจากสาระความรู้เกี่ยวกับโขน เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่าง การสืบทอดสาระความรู้กับกลวิธีการสืบทอด สารคดีเรื่องนี้ยังแสดงให้เห็นรายละเอียดทั้งในส่วนกลวิธีการสืบทอดความรู้ระหว่างบุคคล เช่น จากผู้ใหญ่สู่เยาวชน จากผู้รู้สู่ผู้ที่ต้องการศึกษา วิธีการ เครื่องมือ สถานที่ที่ใช้ในการสืบทอด ฯลฯ และกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้เพื่อถ่ายทอดความรู้ความคิดในเรื่องนี้สู่ผู้อ่าน ทั้งการถ่ายทอดผ่าน

องค์ประกอบของงานเขียน ศิลปะการใช้ภาษา กลวิธีการนำเสนอเรื่องที่มีส่วนทำให้การถ่ายทอดเนื้อหา การส่งต่อความรู้ความคิดมีความสมบูรณ์ เหมาะสม คือ ถูกต้องตามข้อเท็จจริง เหมาะกับวัย ประสบการณ์ของผู้อ่าน การศึกษากลวิธีการสืบทอดทั้งสองส่วนนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาคุณค่าของเนื้อหา ภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ และความดีงามของงานประพันธ์ไปพร้อม ๆ กัน

สาระความรู้ ความน่าสนใจของสารคดีเรื่อง “วัยใสหัวใจโชน” ตามที่กล่าวมาในฐานะวรรณกรรมที่มีบทบาทเป็นเครื่องมือสื่อความรู้ความคิด ทำให้เกิดความประเทืองปัญญาและอารมณ์ คือ มุ่งถ่ายทอดความรู้ที่มีคุณค่า ร่วมส่งเสริมเผยแพร่อนุรักษ์ศิลปะโชน มีส่วนร่วมหล่อหลอมให้เยาวชนและทุกฝ่ายเกิดความรักความภาคภูมิใจในมรดกทางศิลปวัฒนธรรม มีการปลูกฝัง เน้นย้ำให้ตระหนักในสิ่งอันดีต่อชีวิตและสังคม พร้อมกันนั้นก็สร้างความสุข ความเพลิดเพลิน ความประทับใจผ่านองค์ประกอบและเนื้อหาของเรื่องเป็นอย่างดี จึงทำให้ผู้เขียนประสงค์จะศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดและกลวิธีการสืบทอดศิลปะโชนในสารคดีสำหรับเยาวชนเรื่องนี้ เพื่อแสดงให้เห็นรายละเอียดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชนในด้านประวัติ วิวัฒนาการ ประเภท ศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในโชน ฯลฯ และวิธีการถ่ายทอดความรู้เรื่องโชนทั้งจากบุคคลสู่บุคคลตามที่ปรากฏในเรื่อง วิธีการที่ผู้ประพันธ์ใช้เพื่อถ่ายทอดนำเสนอความรู้ความคิดสู่ผู้อ่าน อันจะได้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณกรรมไทย ศิลปะวัฒนธรรม โดยเฉพาะศิลปะโชน รวมถึงเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมเผยแพร่คุณค่าของวรรณกรรมและความรู้ คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมไทยแขนงนี้ให้เป็นที่ประจักษ์อีกแง่มุมหนึ่ง ซึ่งรายละเอียดมีดังนี้

การสืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชน

การสืบทอด (The Inherit) เป็นการส่งต่อ การถ่ายทอด การรับช่วงมรดกบางอย่างจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อให้คงอยู่ต่อไป สิ่งที่สืบทอดอาจเป็นทรัพย์สิน มรดกทางปัญญา ความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน เป็นสิ่งแสดงให้เห็นความดีงาม หรือสะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน สังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น มรดกบางอย่างอาจใช้วิธีการสืบทอดอาจแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

เช่น การบอกเล่า การร้อง การแสดง ฯลฯ หรืออาจสืบทอดแบบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การจาร จารึก เขียนลงในวัสดุต่างๆ ที่มีในยุคนั้นเพื่อเก็บรักษา เป็นหลักฐานเพื่อการศึกษา การตรวจสอบต่อไป โขน (Khon) เป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง เป็นนาฏศิลป์ประจำชาติไทยที่สะท้อนเอกลักษณ์แห่งศาสตร์และศิลป์ของไทยหลายแขนงร่วมกัน โขนมีพัฒนาการมาจากการแสดงหรือการเล่นในสมัยโบราณที่ผสมผสานกัน มีการพัฒนารายละเอียด อาทิ ทำนองเพลง ท่ารำ การแสดงออก หรือภาษาท่าองค์ประกอบ โดยเฉพาะการสวมใส่หัวโขนตามบทบาทตัวละครซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของการแสดง โขนจึงถือเป็นมรดกศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างหนึ่งที่มีการสร้างสรรค์ฟื้นฟู อนุรักษ์และสืบทอดต่อเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขนจากสารคดี “วัยใสหัวใจโขน” จึงเป็นการพิจารณารายละเอียดการส่งต่อมรดกทางปัญญาและมรดกทางศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้สู่เยาวชน ผู้อ่าน ในฐานะผู้รับช่วงมรดกให้ได้รับความรู้ความเข้าใจผ่านตัวบทวรรณกรรมในประเด็นต่าง ๆ เช่น ประวัติวิวัฒนาการของโขน ประเภทและลักษณะการจัดแสดงโขน ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดง งานศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในการแสดงโขน คุณค่าของโขน รวมถึงเกร็ดความรู้ ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1. ประวัติและวิวัฒนาการของโขน

เนื้อเรื่องตอน *กำเนิดโขน* ได้แสดงรายละเอียดประวัติและวิวัฒนาการของโขนผ่านการเล่าเรื่องของตัวละครเอกปกป้อง ซึ่งเนื้อความที่เล่าได้ถ่ายทอดความรู้ทั้งในส่วนของความหมาย องค์ประกอบ ประวัติความเป็นมา วิวัฒนาการ และเอกลักษณ์ของศิลปะโขนไว้อย่างกระชับ ชัดเจน ดังความว่า

...โขนเป็นนาฏศิลป์ไทยประเภทหนึ่ง เป็นศิลปะการแสดงที่ใช้การรำ การเต้น ประกอบจังหวะดนตรี มีการพากย์ การเจรจา และการขับร้อง แสดงเป็นเรื่องราวคล้ายละคร มีตัวละครที่เป็นยักษ์ลิง มนุษย์ และเทวดา มีการสวมใส่หัวโขนจนเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากการแสดงประเภทอื่นๆ อีกทั้งยังเป็นการแสดงที่มีกฎระเบียบแบบแผนที่ต้องยึดถืออย่างเคร่งครัด การแสดงโขนมีมาตั้งแต่โบราณสมัย

กรุงศรีอยุธยา ในสมัยก่อน โชนถือเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง ที่จะแสดงเฉพาะในราชสำนักเท่านั้น...

(ภูผา, 2554 : หน้า 26)

เนื้อความดังกล่าวเริ่มจากการอธิบายความหมายว่า “โชน” ว่าเป็นนาฏศิลป์ เป็นศิลปะชั้นสูงที่มีการผสมผสานศิลปะหลายสาขาไว้ด้วยกัน ทั้งการรำ การเต้น การแสดงภาษาท่า ที่เรียกว่า “ภาษาโชน” การพากย์ การเจรจา การขับร้อง รวมถึงได้กล่าวถึงเอกลักษณ์เฉพาะของการแสดงโชน คือ การสวมหัวโชนเพื่อครอบศีรษะและสื่อถึงบทบาทตัวละคร ส่วนระเบียบแบบแผนที่ต้องยึดถืออย่างเคร่งครัดที่กล่าวไว้ อย่างกระชับนั้นน่าจะหมายรวมถึงทุกรายละเอียดทั้งก่อนและหลังการแสดง ทั้งยังได้กล่าวถึงกำเนิดโชนว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งแต่เดิมจัดแสดงเฉพาะในราชสำนักเท่านั้น โชนจึงถือเป็นมหรสพที่เล่นเพื่อการสมโภช (การเฉลิมฉลอง) อย่างไรก็ดี แม้อโชนจะมีการสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันแต่ก็นิยมจัดแสดงในงานพระราชพิธีสำคัญ รัฐพิธี หรืองานที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายชั้นสูง และจัดแสดงในวโรกาสเฉพาะเท่านั้น

สำหรับวิวัฒนาการของโชน ได้ถ่ายทอดให้เข้าใจว่า โชนเกิดจากการผสมผสานงานศิลปะและการเล่นโบราณ 3 ประเภท ดังความว่า “การแสดงโชน เชื่อกันว่าเกิดจากการผสมผสานศิลปะการแสดงและการเล่น 3 ประเภท คือ 1. การแสดงชักนาคดึกดำบรรพ์ 2. การแสดงหนังใหญ่ 3. การแสดงกระบี่กระบอง” (ภูผา, 2554 : หน้า 28) พร้อมทั้งได้อธิบายต่อไปด้วยว่า การแสดงแต่ละอย่างมีความหมาย ที่มา ลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับโชนอย่างไร เช่น เมื่อกล่าวถึงการแสดงชักนาคดึกดำบรรพ์ ก็จะอธิบายว่า เป็นการแสดงตำนานโบราณเรื่องเล่าการกวนน้ำอมฤต หรือการกวนน้ำทะเลให้เป็นน้ำทิพย์ระหว่างฝ่ายเทวดาและฝ่ายอสูร ที่เชื่อว่าเมื่อตีมาแล้วจะอยู่ยงคงกระพัน แต่แล้วก็เกิดสงครามแย่งน้ำอมฤตขึ้น ฝ่ายเทวดาเป็นฝ่ายชนะ ซึ่งโชนเหมือนการแสดงนี้ตรงที่มีการกำหนดผู้แสดงซึ่งแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายเทวดา หรือที่เรียกเป็นภาษาพูดว่า ฝ่ายพระราม ซึ่งมีเหล่าวานรเป็นกำลังพลในการรบ และฝ่ายยักษ์ หรือที่เรียกว่า ฝ่ายทศกัณฐ์

ส่วนหนึ่งใหญ่ ได้อธิบายว่า เป็นการนำหนังวัวที่ถูกสลักเป็นภาพตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์ หรือที่เรียกว่า ตัวหนัง มาเซดที่จอ ซึ่งเป็นการนำผ้าขาวมาซึ่งให้ตั้งผู้แสดงจะถือตัวหนังเดินประกอบอยู่หน้าจอ ดังนั้น “ท่าเต้นของคนเซดหนังใหญ่ ศิลปะการพากย์ การเจรจา และดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง คือสิ่งที่โขนได้รับมาจากการแสดงหนังใหญ่” (ภูผา, 2554 : หน้า 29) สำหรับการเล่นกระบี่กระบอง และการกล่าวสรุปศิลปะทั้ง 3 ประเภท ได้ถ่ายทอดผ่านการเล่าเรื่องของปกป้องไว้ว่า

...การเล่นกระบี่กระบอง เป็นศิลปะการต่อสู้ของคนไทยสมัยก่อน ที่ใช้กระบี่กระบอง พลองเป็นอาวุธ ลีลาการต่อสู้และกระบวนท่าต่าง ๆ ก็คือสิ่งที่การแสดงโขนนำมาปรับปรุงเป็นท่าทางการต่อสู้ของผู้แสดงโขนทั้งสองฝ่าย การแสดงชักนาคดึกดำบรรพ์ การแสดงหนังใหญ่ และการแสดงกระบี่กระบองก็เลยทำให้เกิดการแสดงโขนนั่นเอง...

(ภูผา, 2554 : หน้า 30)

นอกจากนี้ในตอนวิวัฒนาการของโขน การสนทนาระหว่างปกป้องและน้ำใส ได้ถ่ายทอดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวิวัฒนาการ ประเภท และลักษณะการจัดแสดงโขนทั้ง 5 ประเภท คือ โขนกลางแปลง โขนนั่งราวหรือโขนโรงนอก โขนหน้าจอ โขนโรงใน และโขนฉาก ซึ่งจะได้อีกเล่าอีกครั้งในหัวข้อประเภทและลักษณะการจัดแสดงโขน จึงกล่าวได้ว่าในส่วนประวัติและวิวัฒนาการของโขน สารคดี “วัยใสหัวใจโขน” ได้ถ่ายทอดให้เยาวชน ผู้อ่านเข้าใจความหมาย ประวัติความเป็นมา วิวัฒนาการการจัดแสดงโขนแต่ละประเภท การผสมผสานระหว่างงานศิลปะแต่ละสาขานำมาทำให้การแสดงโขนมีความงดงาม อลังการ ด้วยกรอบเนื้อหาและการใช้ภาษาที่กระชับ ชัดเจน

2. ประเภทและลักษณะการจัดแสดงโขน

กรมศิลปากร (2554 : หน้า 78) ได้กล่าวถึงประเภทของโขนไว้ว่า “โขนเป็นมหรสพเก่าแก่ที่มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ทั้งวิธีการ สถานที่และสิ่งที่ใช้ประกอบการแสดง โขนจำแนกออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ โขนกลางแปลง โขนโรงนอกหรือโขนนั่งราว โขนหน้าจอ โขนโรงใน และโขนฉาก” ในสารคดีวัยใสหัวใจโขนได้ถ่ายทอดรายละเอียดของโขนทั้งห้าประเภทนี้ไว้ว่ามีการพัฒนา มีลักษณะการจัดแสดงแตกต่างกัน

ออกไป โดยความในตอน “วิวัฒนาการของโชน” การเล่าเรื่อง การอธิบายความที่ปกป้องกล่าวกับน้ำใสเป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องการจัดแสดงโชนทั้งในด้านความหมาย สถานที่ องค์ประกอบ ลักษณะการจัดแสดงอย่างกระชับ บางช่วงได้แสดงให้เห็นความเหมือน ความแตกต่างของการแสดงโชนบางประเภทไว้ด้วย เช่น

...แบบแรกนะ เรียกว่า **โชนกลางแปลง** ก็คือการแสดงโชนบนพื้นสนามกลางแจ้ง ไม่มีเวที ไม่มีฉากที่สร้างขึ้นมา ใช้ธรรมชาติเป็นฉากแทน...ส่วนแบบที่สอง เรียกว่า **โชนนั่งราว** หรือ **โชนโรงนอก** แบบนี้จะมีการปลูกโรงแสดงขึ้นมาด้วย มีการทำเวทีที่ยกพื้นให้สูงขึ้นมา และบนเวทีก็จะใช้ราวไม้กระบอกขนาดใหญ่ ยาวๆ ...แบบที่สาม คือ **โชนหน้าจอ** ที่เรียกแบบนี้ก็เพราะเขาเปลี่ยนมาแสดงโชนกันที่หน้าจอหนังใหญ่แทนจอหนังใหญ่ที่เป็นจอผ้าขาวก็ใช้เป็นฉากประกอบการแสดง ส่วนด้านข้างของจอผ้าขาว เขาก็จะวาดภาพเป็นรูปปราสาทของกรุงลงกาข้างหนึ่ง กับอีกข้างหนึ่งเป็นพลับพลาของพระราม ก็คล้ายๆ กับโชนนั่งราวแหละ คนดูจะได้รู้ว่าฝ่ายไหนเป็นยักษ์ ฝ่ายไหนเป็นมนุษย์...

(ภูผา, 2554 : หน้า 37-39)

ตัวอย่างการอธิบายประเภทและลักษณะการจัดแสดงโชนข้างต้นมีความถูกต้องตามข้อเท็จจริง มีส่วนทำให้เยาวชน ผู้อ่าน รู้เข้าใจถึงรูปแบบ ลักษณะการจัดแสดงโชนแต่ละประเภทตามได้ง่าย นอกจากนี้การอธิบายลักษณะของโชนทั้ง 5 ประเภทในเรื่องยังได้สอดแทรกความรู้เรื่อง “โชนหน้าไฟ” ไว้ในตอน **โชนหน้าไฟ** โดยได้กล่าวถึงความหมาย โอกาส หรือช่วงเวลาของการจัดแสดงว่า เป็นการเรียกชื่อการแสดงโชนที่มีความหมายสัมพันธ์กับโอกาสการแสดง คือ เป็นโชนที่จัดแสดงในงานศพ ซึ่งผู้ประพันธ์ได้เสนอพรรณนาในประเด็นนี้ผ่านความเห็นของตัวละครครุฑที่ไว้ว่าเนื่องจากเนื้อหาของโชนมักมีการต่อสู้รบ ฆ่ากัน จึงนำมาจัดในงานอวมงคล แต่ก็ถือว่าเป็นการแสดงความเคารพ ให้เกียรติ ระลึกถึงผู้วายชนม์ อนึ่งแม้โชนจะแสดงในงานศพ แต่ธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมาก็จะจัดแสดงในพิธีศพของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงเป็นหลัก โดยจะจัดแสดงในช่วงเวลาสั้นๆ ก่อนถึงเวลาพระราชทานเพลิงศพจริง

สำหรับสถานที่ โอกาสการจัดแสดงโขนในปัจจุบัน ตอน “ดูโขนที่ไหนดี” ได้นำเสนอข้อมูลให้ทราบว่าประชาชนสามารถเข้าชมการแสดงโขนได้ทั้งใน กรุงเทพมหานคร เช่น โรงละครแห่งชาติ หอศิลป์วัฒนธรรม ศาลาเฉลิมกรุง ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย และในส่วนภูมิภาคหรือวโรกาสเฉพาะ เช่น อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จังหวัดสมุทรสงคราม ดังความที่พ่อภักตร์เล่าว่า “...แล้วก็มีโขนที่จัดเป็นประจำทุกปีที่อุทยานพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย หรือที่เรียกกันว่า อุทยานรัชกาลที่ 2 ที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงครามด้วย ถ้าพ่อจำไม่ผิด ช่วงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ เนี่ย เขาถ่ายทอดสดทางโทรทัศน์ทุกปีเลย...” (ภูผา, 2554 : หน้า 73) ที่โรงละครแห่งชาติภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครราชสีมา โรงละครแห่งชาติภาคตะวันตก จังหวัดสุพรรณบุรี และที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ในจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น

3. ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขน

โขนเป็นศิลปะการแสดงที่เกี่ยวข้องกับงานศิลป์หลายสาขา มีองค์ประกอบขั้นตอนการดำเนินงานที่ละเอียด ตั้งแต่การคัดเลือกและการฝึกหัดผู้แสดง ผู้ร้อง การพากย์ การเจรจา การเล่นดนตรีปี่พาทย์ การเตรียมอุปกรณ์ประกอบการแสดง เช่น การทำหัวโขน เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ การทำฉาก ฯลฯ ดังนั้นโขนจึงมีผู้เกี่ยวข้องหรือมีผู้ดำเนินการทั้งในส่วนผู้ที่อยู่เบื้องหน้าการแสดง เช่น ผู้แสดง วงปี่พาทย์ ผู้ทำหน้าที่ร้อง พากย์ เจรจา และผู้ที่อยู่เบื้องหลังการแสดง เช่น ครูโขน ผู้จัดเตรียมเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะแต่ละแขนงเพื่อให้องค์ประกอบและการจัดแสดงโขนมีความสมบูรณ์ ในสารคดี “วัยใสหัวใจโขน” ได้ถ่ายทอดความรู้ให้ทราบถึงผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโขนทั้ง 2 ส่วน ไว้ดังนี้

3.1 ผู้ที่อยู่เบื้องหน้าการแสดง

ในเรื่องได้ถ่ายทอดผู้ที่อยู่เบื้องหน้าการแสดงโขนโดยเน้นผู้แสดงเป็นหลัก (ส่วนการขับร้อง การพากย์ การเจรจา วงปี่พาทย์ได้แสดงข้อมูลให้ทราบถึงบทบาท ตัวบทที่ใช้ ชนิดของวงดนตรีและเครื่องดนตรีประกอบจะกล่าวในหัวข้องานศิลปะแต่ละสาขาต่อไป) เช่น ตอน “นายโขน” สู่ “นางโขน” ได้กล่าวถึงประวัติการเล่นโขนว่า ในอดีตไม่ว่าจะเป็นตัวพระหรือตัวนางจะใช้ผู้แสดงที่เป็นชายล้วน เหตุที่

เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งด้วยเพราะความเชื่อของคนในสมัยโบราณที่ไม่ประสงค์จะให้สตรีเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม เรื่องศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งการแสดงโชนก็มีความเกี่ยวข้องกับคติเรื่องเทพเจ้า การแสดงโชนเริ่มใช้ผู้หญิงเป็นตัวนางจริงในยุคหลัง คือ ราวห้าสิบกว่าปีที่ผ่านมา โดยมีโชนของกรมศิลปากรเป็นต้นแบบ

ตอน “ใครอยู่ในบ้านโชน” ได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับผู้แสดงโชนทั้งในส่วนการคัดเลือก ลักษณะ บทบาทการแสดงของตัวละครทั้ง 4 กลุ่ม คือ ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ และตัวลิง ผ่านวิถีทัศน์เปิดบ้านโชนโดยมีตัวละครมัจฉานุเป็น ผู้บรรยาย เริ่มจากห้องแรกซึ่งเป็นห้องพระ ได้ให้ข้อมูลบุคลิกภาพของตัวพระว่า “คนที่จะได้รับคัดเลือกให้มาแสดงเป็นตัวพระ จะต้องเป็นคนที่มีรูปร่างบอบบาง เล็กน้อย แขนขาดูงามสมส่วน หน้าตาคมคาย มีบุคลิกภูมิฐาน ดูสง่างาม และแน่นอนว่าต้องร่ำรวยตามแบบฉบับของตัวพระด้วยครับ” (ภูผา, 2554 : หน้า 59) จากเนื้อความนี้สามารถกล่าวได้ว่าผู้ที่ได้รับคัดเลือกและแสดงเป็นตัวพระจะต้องมีความงามทั้งรูปร่างหน้าตา บุคลิกภาพ ซึ่งตัวพระที่สำคัญ ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ ส่วนการให้รายละเอียดในห้องที่สอง ซึ่งเป็นห้องนาง ได้อธิบายให้เห็นคุณลักษณะของตัวนางไว้ว่า

...ตัวนาง โดยเฉพาะนางที่เป็นกษัตริย์ อย่างเช่น นางสีดา ผู้แสดงจะต้องแสดงโดยสื่อสารให้ผู้ชมเห็นถึงความเป็นผู้ดี นิ่มนวล จะต้องรักษากิริยาจะ ไม่ลุกลี้ลุกลน และไม่ว่าจะมีความรู้สักอะไรก็ต้องรักษาบุคลิกของตัวเองไว้ อย่างเช่น ถ้าหากดีใจ ก็จะใช้มือซ้ายกรีดนิ้วมาที่ริมฝีปากเพื่อแสดงว่าเป็นอาการอึ้งเท่านั้น หรือ หากโกรธ ก็จะแสดงกิริยาว่าขัดใจแต่พองาม จะไม่ใช้มือหรือเท้าโดยไม่จำเป็นเหมือนตัวแสดงบางตัว...

(ภูผา, 2554 : หน้า 60-61)

กล่าวได้ว่า คุณสมบัติของตัวนาง โดยเฉพาะตัวนางสำคัญอย่างนางสีดา จะต้องมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งรูปลักษณ์ คุณสมบัติ ตัวนางในการแสดงโชนมีทั้งตัวนางที่เป็นกษัตริย์และเป็นมนุษย์ เช่น นางสีดา นางมณฑิรา นางไฉไล นางเกสรียา ฯลฯ ตัวนางที่เป็นยักษ์แต่มีรูปร่างเหมือนตัวนางทั่วไป เช่น นางตรีชฎา นางเบญจกาย

ตัวนางกึ่งมนุษย์กึ่งสัตว์ เช่น นางสุพรรณมัจฉา นางอนงค์นาถ การแต่งกายของตัวนางจะมีเครื่องประดับ สัญลักษณ์บางประการที่บ่งบอกถึงชาติกำเนิด สถานภาพของแต่ละตัวละคร

ห้องยักษ ได้บรรยายถึงคุณลักษณะของผู้แสดงเป็นตัวยักษ บทบาทลักษณะการแสดงออก รวมถึงความแตกต่างระหว่างตัวยักษกับตัวพระและตัวนางไว้ว่า

...บทบาทของตัวยักษนั้นะครับ อย่างแรกเลยที่ดูเวลาคัดเลือกผู้แสดงก็คือต้องเป็นคนที่รูปร่างสูงใหญ่ ออกกว้าง ดูแข็งแรงบึกบึนครับ และต้องฝึกฝนลีลาการเต้น การรำ การตั้งวง การเคลื่อนไหวต่างๆ ให้มีลักษณะที่เป็นลีลาเฉพาะของยักษคือมีลีลาที่สง่า ดูแข็งแรง เวลาตัวยักษมีความรู้สึกอะไร จะมีกิริยาที่แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น ถ้าโกรธ ก็จะมีกิริยาที่ตึงตังโครมคราม หรือหากรู้สึกเกือเขินก็อาจจะส่ายไหล่ ปิดพระภูษา (ผ้าห่ม) ไม่รู้จะวางมือไว้ตรงไหน ดูแตกต่างอย่างชัดเจนกับตัวพระหรือตัวนางที่มีความสุภาพ นุ่มนวล เรียบร้อยมากเลยครับ...

(ภูผา, 2554 : หน้า 62-63)

จากเนื้อความทำให้เข้าใจได้ว่าตัวยักษจะมีการแสดงออกทางท่าทาง อารมณ์ ที่หลากหลายและชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์โกรธ ดีใจ รัก ขวยเขิน ฯลฯ ซึ่งต้องใช้ทุกส่วนของร่างกาย ผู้แสดงเป็นตัวยักษจึงต้องมีความแข็งแรง สูงใหญ่ และสง่างาม โดยตัวละครยักษก็จะมี 2 กลุ่ม คือ ตัวยักษที่เป็นกษัตริย์และวงศ์กษัตริย์กับตัวยักษที่เป็นไพร่พลฝ่ายลงกา

ห้องสุดท้าย คือ ห้องลิง ได้กล่าวถึงผู้แสดงเป็นตัวลิงว่าต้องมีลักษณะ คล่องแคล่ว ว่องไว กล่าวถึงระยะเวลาและประโยชน์ของการฝึกหัดตัวลิง ดังความว่า “จริง ๆ เขาจะเลือกคนที่ดูคล่องแคล่วนะ ไม่ต้องตัวสูง เพราะดูอย่างลิงที่เป็นสัตว์ป่า เนี่ย ก็ตัวเล็ก ๆ... หลังจากนั้นก็อยู่ที่การฝึกหัด ที่ต้องซ้อมให้มีลีลาเหมือนธรรมชาติของลิง” (ภูผา, 2554: หน้า 64) สำหรับตัวลิงที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงโขน ได้แก่ หนุมาน พาลี สุนทรีย ฯลฯ กล่าวได้ว่า วิถีสหัสโขนได้ถ่ายทอดรายละเอียดเกี่ยวกับตัวละครโขนแต่ละกลุ่มไว้อย่างถูกต้อง กระชับ ชัดเจน

3.2 ผู้ที่อยู่เบื้องหลังการแสดง

เนื้อเรื่องตอน *ร่วมมือกัน* จึงจะสำเร็จ ได้ถ่ายทอดให้เห็นว่ามีบุคคลที่อยู่เบื้องหลังหลายฝ่ายที่ร่วมสร้างสรรค์โชนให้วิจิตร สมบูรณ์ เช่น ครูโชน ผู้ตำราจากผู้พากย์ ผู้ขับร้อง นักดนตรี ผู้กำกับการแสดง ผู้อำนวยกาฝึกซ้อม ฯลฯ ซึ่งทุกฝ่ายล้วนมีบทบาทหน้าที่ ความสามารถ คุณความดีในการมีส่วนร่วมเผยแพร่ศิลปะโชนนี้ไว้ดังบทสนทนาช่วงหนึ่งได้แสดงความสำคัญของผู้ที่อยู่เบื้องหลังไว้ว่า “ลองช่วยกันคิดดูซิว่า จะต้องมีคนเข้ามาเกี่ยวข้องกับการแสดงโชนบ้างจากที่เราเห็นในการแสดงนะ” “คนที่อยู่เบื้องหลังอีกจำนวนมาก...คนเหล่านี้ต้องใช้ทั้งฝีมือ ความประณีต บรรจง และความละเอียดลอออย่างมากในการทำงาน...ทุกความสวยงามที่เรามองเห็นล้วนมีคนบรรจง สร้างสรรค์ขึ้นมาอย่างเอาใจใส่” (ภูผา, 2554 : หน้า 87-89) ความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความสวยงาม ความอลังการของโชนที่ปรากฏในเบื้องหน้านั้นมีผู้ที่อยู่เบื้องหลังซึ่งต้องใช้ทั้งกำลัง ความสามารถ ระยะเวลา ความร่วมมือจากทุกฝ่ายประกอบกัน

4. งานศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในการแสดงโชน

ดังที่กล่าวมาว่า “โชน” ได้ประมวลงานศิลปะหลายสาขาไว้ด้วยกัน อาทิ วรรณคดี วรรณศิลป์ นาฏศิลป์ คีตศิลป์ สังคีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ หัตถศิลป์ เป็นต้น งานศิลปะเหล่านี้หลอมรวมให้โชนมีความวิจิตร ประณีต ทรงคุณค่า ความในerton โชน... ศิลปะแบบ “ไฟฟ้อนวัน (5 in 1)” คำอธิบายของพ่อภรรยาทำให้เข้าใจความหมายลักษณะงานศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในการแสดงโชนอย่างชัดเจน เช่น “นาฏศิลป์ คือ ศิลปะการใช้ท่าทางประกอบเสียง การเต้น ระบาย รำ ฟ้อน ประติมากรรม คือ งานศิลปะที่เป็นรูปทรงสามมิติ อย่างเช่นรูปปั้นต่าง ๆ จิตรกรรม ก็คืองานศิลปะที่ใช้วิธีการขีดเขียน การวาด ระบายสี วรรณกรรม เป็นงานศิลปะที่มีการใช้ภาษา เพื่อสื่อสารเรื่องราว... ส่วนหัตถศิลป์ ก็คืองานศิลปะที่ใช้มือในการทำ...” (ภูผา, 2554 : หน้า 94) ผู้ประพันธ์ได้ถ่ายทอดรายละเอียดงานศิลปะแต่ละสาขา โดยเน้นการให้ความรู้ทั้งทางด้านวรรณคดี วรรณศิลป์ เครื่องศิราภรณ์ พัสตราภรณ์ ถิ่นมพิมพาภรณ์ คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ให้ผู้อ่านได้รับความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับประเภทงานเขียน กล่าวคือ

4.1 วรรณคดี วรรณศิลป์

เรื่องราวในวรรณคดีที่นำมาจัดแสดงโซนตั้งแต่ในอดีตมี 2 เรื่อง คือ เรื่องรามเกียรติ์และอุณรุท โดยเรื่อง “รามเกียรติ์” ถือเป็นตัวบทที่ได้รับความนิยมในการนำมาจัดแสดงมากที่สุด ทั้งยังโดยได้นำมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำเนินเรื่อง การกำหนดตัวผู้แสดง เป็นข้อมูลในการสร้างฉาก เครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย อุปกรณ์ประกอบการแสดงโซน เช่น หัวโซน พระแสงศร รถทรง รวมถึงนำตัวบทที่สัมพันธ์กับการแสดงในตอนนั้นๆ มาใช้เป็นบทร้อง ประยุกต์เป็นบทพากย์ เจริจาอันแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันทั้งในส่วนวรรณคดีและวรรณศิลป์ ซึ่งสารคดี “วัยใสหัวใจโซน” ได้สืบทอดความงามทางศิลปะสองแขนงไว้ดังนี้

4.1.1 วรรณคดี เนื้อหาในตอนเล่าเรื่องรามเกียรติ์ได้ถ่ายทอดให้ผู้อ่านทราบถึงเรื่องราว เหตุการณ์สำคัญในตัวบทวรรณคดีโดยย่อผ่านการเล่าเรื่อง การสนทนาระหว่างคุณครูและนักเรียนอย่างสนุกสนาน เริ่มจากการกล่าวถึงที่มาของสงครามระหว่างฝ่ายพระรามและทศกัณฐ์ว่า

...เรื่อง รามเกียรติ์ ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องสงคราม การรบระหว่างพระรามซึ่งเป็นมนุษย์ กับทศกัณฐ์ซึ่งเป็นยักษ์ที่มีลิบหน้า ยี่สิบมือ ที่พระรามและทศกัณฐ์ต้องรบกันเป็นเพราะพระรามมีเมียชื่อหนึ่งชื่อว่า นางสีดา ซึ่งเป็นหญิงที่มีรูปโฉมงามมาก เมื่อทศกัณฐ์ได้ยินว่านางสีดามีความงามก็อยากได้นางสีดามาเป็นชายา จึงออกอุบายจนสามารถลักพาตัวนางสีดามาจากพระรามได้ และพานางสีดามาไว้ในกรุงลงกา...

(ภูผา, 2554 : หน้า 46)

จากนั้นได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่ทำให้ทศกัณฐ์ไม่ทราบว่าเป็นจริง นางสีดาเป็นบุตรตน ว่าด้วยเพราะหลังการคลอด (คลอดนางสีดา) มีการทำนายดวงชะตาว่าทารกจะเป็นกาลกิณี ทศกัณฐ์จึงให้นำทารกใส่ผอบแล้วนำไปลอยน้ำเมื่อฤๅษีชนก ซึ่งเป็นกษัตริย์ครองกรุงมิลลาลออกบวชเพื่อรักษาศีล ได้พบผอบและทารกจึงนำมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม เมื่อฤๅษีออกจากการถือศีลก็พานางกลับวังไปด้วย จากนั้นได้ย้อนกลับมาเล่าถึงความยึดเยื้อของการทำสงครามว่า หลังจากทศกัณฐ์พานางสีดาไปไว้ในกรุงลงกา ฝ่ายพระรามและฝ่ายทศกัณฐ์ได้ทำสงครามโดยผลัดกัน

แพ้นะมาตลอด ทั้งยังได้บอกเล่าถึงเหตุผลที่ทำให้การต่อสู้ยาวนาน ที่แม้ตอนท้าย ทศกัณฐ์จะออกรบด้วยตนเอง แต่ก็ไม่สามารถฆ่าทศกัณฐ์ได้ว่าเพราะทศกัณฐ์ได้ถอด กล่องดวงใจไว้ที่ฤาษีโคบุตร เมื่อฝ่ายพระรามนำกล่องดวงใจนั้นมาทำลาย จึงสามารถปราบทศกัณฐ์ได้ ดังความที่ว่า “ก็ตอนหลังเมื่อพระรามรู้แล้วว่าทำไมจึงฆ่าทศกัณฐ์ ไม่ตาย หนุมานกับองคตก็เลยอาสาไปเอากล่องดวงใจทศกัณฐ์ที่นี้พอพระรามแผลงศร ปักอกทศกัณฐ์ หนุมานก็ชียักกล่องดวงใจนั้น ทศกัณฐ์จึงตายในที่สุด” (ภูผา, 2554 : หน้า 50) สำหรับอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การทำสงครามยาวนานก็เพราะทั้งสองฝ่าย ต่างมีกำลังพลที่มีความสามารถ มียุทธวิธีในการรบและต่างก็มีวิธีแก้ไขกลศึก ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม กล่าวได้ว่าการยกเหตุการณ์สำคัญในดับบทช่วงนี้มาแล้ว และขยายความ มีส่วนทำผู้อ่านที่เป็นเยาวชนเกิดความสนใจ จดจำเหตุการณ์สำคัญ และตัวละครหลักของเรื่องได้

สารคดี “วัยใสหัวใจโชน” ยังได้ให้ข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องระหว่าง ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์และการกำหนดบทบาทผู้แสดงโชนทั้งตัวพระ ตัวนาง ด้วยยักษ์ ตัวลิง ที่สอดคล้องกัน ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของตัวละครสำคัญ เช่น หนุมาน ผ่านคำบอกเล่าของมัชฌานูให้เยาวชนจดจำได้ง่ายว่า “พ่อของผมนี่คือทหารเอกของ พระราม ลิงเผือกที่ท้าวเป็นดาวเป็นเดือนได้” (ภูผา, 2554 : หน้า 66) ตอน ส่วนนวน โยไทยเกี่ยวกับโชน การอธิบายที่มาและความหมายของสำนวนสิบแปดมงกุฎ ได้เชื่อมโยง ไปสู่ตัวละครในวรรณคดีและผู้แสดงโชนที่เป็นเหล่าเสนาลิงสำคัญทั้ง 18 ตัว คือ “เกยูร โกมุท ไซยามพวาน มาลุนทเกสร นิลพานร ไวยบุตร สัตพลี สุรگانต์ สุรเสน นิลขัน นิลปานัน นิลปาสัน นิลราช นิลเอก วิสันตรวี กุมิตัน เกสรทมาลา และสุดท้าย ก็คือ มายูร” (ภูผา, 2554 : หน้า 158)

4.1.2 วรรณศิลป์ อันหมายรวมถึงศิลปะแห่งการประพันธ์นั้น ใน ที่นี้จะได้กล่าวถึงและเน้นการวิเคราะห์วรรณศิลป์ด้านศิลปะการใช้ภาษาที่ผู้ประพันธ์ สารคดี “วัยใสหัวใจโชน” ได้นำมาถ่ายทอดเพื่อให้เห็นถึงความงาม ความไพเราะของ ภาษาที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโชนเป็นหลัก ซึ่งในการแสดงโชนความงามด้านนี้ จะปรากฏในบทร้อง บทพากย์ บทเจรจา โดยในตอน “เฟลิดเฟลิดอย่างมีมารยาท” ได้ยกบทประพันธ์ในเรื่องรามเกียรติ์มาถ่ายทอดประกอบกับคำอธิบายของตัวละคร

แม้ปัญญาเพื่อแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของกวี ความงามทางภาษา รวมถึงเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจลักษณะเฉพาะของคำประพันธ์ที่ใช้ในการแสดงโฉนท่งประเภทกลอนบทละคร กาพย์ ร่ายยาว โดยในส่วนของกลอนบทละคร ซึ่งนำมาใช้เป็นบทร้อง ได้อธิบายหลักการใช้คำขึ้นต้นบทกลอน “เมื่อนั้น” “บัดนั้น” และ “มาจะกล่าวบทไป” ว่าใช้แตกต่างกัน คือ “เมื่อนั้น” จะใช้เมื่อกล่าวถึงตัวละครสำคัญ เช่น กษัตริย์ หรือตัวละครเอก ส่วน “บัดนั้น” จะใช้กับตัวละครรอง เช่น เสนาอำมาตย์ ตัวละครธรรมดา สำหรับ “มาจะกล่าวบทไป” จะใช้เมื่อต้องเริ่ม หรือขึ้นต้นตอนใหม่ พร้อมทั้งได้ยกตัวอย่างบทกลอนมาประกอบการอธิบายเรื่องคำขึ้นต้นและแสดงให้เห็นความไพเราะ ความงามของภาษาในกลอนที่เกิดจากการเล่นสัมผัส ดังบทกลอนต่อไปนี้

เมื่อนั้น	ท่านท้าว โรมพัต <u>เรื่องศรี</u>
ได้ฟัง กราบทูล <u>กียินดี</u>	จึงมี <u>วาท</u> <u>ตรัสไป</u>
ดูก่อน <u>อำมาตย์ เสนา</u>	อย่า <u>ช้า</u> <u>เตรียมการ พิธีใหญ่</u>
เราจะ <u>บวงสรวง เทพไท</u>	ตาม <u>ใน</u> <u>ประเพณี มีมา</u>

(ภูผา, 2554 : หน้า 125)

ส่วนกาพย์ฉบับ 16 และกาพย์ยานี 11 ใช้ในส่วนของการพากย์ ร่ายยาว ใช้ในบทเจรจาขึ้น ในเรื่องได้ยกคำประพันธ์แต่ละประเภทมาอธิบายเพื่อให้ผู้อ่านเห็นความไพเราะ เห็นความงามทางวรรณศิลป์และเกิดจินตภาพตาม

4.2 เครื่องศิริภรณ์ พัสตราภรณ์ อดิมนพินพารณ์

เครื่องศิริภรณ์ (ศิริษะ + อาภรณ์) หมายถึง เครื่องตกแต่งประดับศิริษะ เช่น ชฎา มงกุฎ และหัวโขน ในเรื่องได้อธิบายความหมายของศิริภรณ์ดังกล่าวมา และได้เน้นการให้ความรู้เครื่องศิริภรณ์ประเภทหัวโขน ซึ่งถือเป็นงานศิลปะที่ผสมผสานทั้งในส่วนของประติมากรรม จิตรกรรม และหัตถกรรม ได้กล่าวถึงประเภทลักษณะของหัวโขนตามบทบาทผู้แสดงผ่านการบอกเล่าของพ่อกัทรว่า

...หัวโขน เป็นเครื่องประดับสวมหัว ที่รวมเอาหน้ากากและศิริภรณ์ไว้ด้วยกัน หัวโขนแบ่งได้หลายประเภท แล้วแต่จะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ถ้าแบ่งประเภทหัวโขนตามบทบาทของการแสดงก็จะแบ่งได้เป็น 1. พระ 2. ยักษ์ 3. ลิง ไม่มี

“นาง” เพราะตัวนางจะใช้วิธีการแต่งหน้า โดยไม่มีการสวมหัวโชน แต่หากแบ่งประเภทของหัวโชนตามลักษณะของหัวโชนอย่างง่าย ๆ จะแยกได้ 2 ลักษณะ คือ 1. หัวโสน์ และ 2. หัวยอด หัวโชนที่ไม่มีมงกุฏ แต่มีมาลา ซึ่งทำเป็นลวดลายสีทองรัดรอบหัว คือ หัวโสน์ ส่วนหัวยอด หมายถึง หัวโชนที่มีมงกุฏแบบต่างๆ เช่น ยอดชัย ยอดกระหนก เป็นต้น...

(ภูผา, 2554 : หน้า 106)

ในเรื่องได้แสดงให้เห็นว่า สีสน์และลักษณะของหัวโชนแต่ละแบบมีการกำหนดขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณ มิได้เป็นการสร้าง การใช้สีตามความชอบของผู้จัดทำ หรือทำตามความนิยมของยุคสมัย ซึ่งในประเด็นนี้สามารถขยายความได้ว่า โดยปกติหัวโชน หรือหน้าโชนจะมีอยู่จำนวนมาก ทั้งหัวโชนตัวพระ ด้วยกษัตริย์ เทพเจ้า ฤาษี แต่ละหัวจะมีสีสน์ ลักษณะ แตกต่างกันไปตามที่โบราณจารย์ได้กำหนดรูปแบบและถือปฏิบัติสืบกันมา เช่น ท้าวโนมัตน หน้าพระสีขาว มงกุฏน้ำเต้า ท้าวทศรถ หน้าพระสีขาว มงกุฏชัย พระราม หน้าพระสีเขียวนวล มงกุฏชัย หรือมงกุฏเดินหน พระลักษมณ์ หน้าพระสีทอง มงกุฏเดินหนหรือมงกุฏชัย ทศกัณฐ์ ปกติหน้าสีเขียว แต่หากแสดงตอนทศกัณฐ์ลงสวน หรืออุบายทศกัณฐ์ จะสวมหน้าสีทอง หนุมาน ปกติสวมมาลัยทอง แต่ถ้าแสดงตอนอุปราชลงกาสวมมงกุฏเดินหน เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2554 : หน้า 110-118) นอกจากหัวโชนแล้ว ตัวพระและตัวนางจะประดับศีรษะด้วยชฎา มงกุฏ โดยเฉพาะตัวพระ ชฎา หรือมงกุฏจะประดับด้วยเกี้ยว มีกรอบหน้า กรรเจียกจร และติดดอกไม้ทัด เป็นเครื่องแต่งที่เลียนแบบมาจากพระชฎาของพระมหากษัตริย์

ในเรื่องยังได้กล่าวถึงความสำคัญของหัวโชนว่าเป็นสัญลักษณ์แทนเทพเจ้าและครูอาจารย์ที่มอบวิชาความรู้ให้แก่ผู้แสดง ดังความ “หัวโชนยังถือเป็นสัญลักษณ์แทนเทพเจ้า ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชา ให้ความรู้แก่นักแสดงทั้งหลายด้วย นักแสดงหรือศิลปินจึงมีความเคารพนับถือ และมีประเพณีการไหว้ครูครอบครุ ด้วยหัวโชนสำคัญต่างๆ อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน” (ภูผา, 2554 : หน้า 108)

พัสดราภรณ์ หมายถึง ผ้า เครื่องนุ่งห่ม ส่วน **อนิมพิมพาภรณ์** ได้แก่ เครื่องประดับตกแต่งกาย เช่น สั้ววาล อินทรธนู กำไล เป็นต้น วัสดุหัวใจไขนตอน **พัสดราภรณ์และอนิมพิมพาภรณ์** ได้กล่าวถึงเครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับของผู้แสดง ไขนไว้ว่า ผู้แสดงจะแต่งกายแบบ **เครื่องยืน** คือ การแต่งกายด้วยเครื่องละครอย่างครบถ้วน เป็นการเลียนแบบ **พระเครื่องต้น** หรือการแต่งกายของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่ทรงแต่งในพระราชพิธีสำคัญ ได้ถ่ายทอดความรู้เรื่อง **พัสดราภรณ์และอนิมพิมพาภรณ์** ทั้งของผู้แสดงฝ่ายชายและฝ่ายหญิงว่ามี ส่วนประกอบอะไรบ้าง ดังคำอธิบายของครูแอม พร้อมภาพประกอบที่จะช่วยให้ ไขวชนเข้าใจตามได้ง่ายและประทับใจในความสวยงามของศิลปะไทย ดังความว่า

...พัสดราภรณ์ก็คือเครื่องนุ่งห่มที่เป็นผ้า พุดกันธรรมดาก็คือ เสื้อผ้าที่เรา สวมใส่นั้นแหละค่ะ” “โดยส่วนใหญ่เครื่องนุ่งห่มที่เราเห็นกันชัด ๆ ของฝ่ายชาย ไม่ว่าจะเป็นพระ ยักษ์ หรือลิง ก็จะมี 1. เสื้อ หรือในวรรณคดีจะเรียกว่า ฉลององค์ 2. กางเกง หรือสนับเพลา 3. ผ้าถุงหรือภูษา 4. ห้อยหน้าหรือชายไหว 5. ห้อยข้างหรือชายแครง แต่ในส่วนของยักษ์และลิงจะมีมากกว่าตัวพระ”... อนิมพิมพาภรณ์ หรือเครื่องประดับ ของฝ่ายชายและฝ่ายหญิง มีทั้งส่วนที่เหมือนกันและต่างกันค่ะ ตัวพระกับตัวยักษ์มี ความพิเศษกว่าตัวลิง ตรงที่มีอินทรธนู... นอกนั้นก็คล้าย ๆ กันหมด เช่น กรองคอ เข็มขัดหรือปิ่นแห่ง ตาปหน้า ตาปทิศ สั้ววาล กำไลแผงหรือทองกร กำไลเท้า จริง ๆ มีเยอะกว่านั้นนะค่ะ แต่เอาเฉพาะที่เห็นในรูปชัด ๆ กัน เครื่องประดับของตัวนางก็อย่าง เช่น นวมนาง กำไลสวม ตาปทับหรือที่เรียกว่าจิ้งนาง กำไลเท้า เป็นต้นค่ะ...

(ภูผา, 2554 : หน้า 114-116)

นอกจากเนื้อความและรายละเอียดที่สืบทอดในเรื่องผ่านการบอกเล่า การสนทนาระหว่างครูแอมกับเด็ก ๆ สามารถกล่าวได้ว่า การแต่งกายของผู้แสดงไขน ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เทวดา ยักษ์ ลิง แม่น้ำฤาษี ม้า ควาย ฯลฯ จะมีการกำหนดแบบสี เครื่องแต่งกาย โดยเฉพาะสีเสื้อไว้อย่างเป็นแบบแผน และเป็นสัญลักษณ์ให้เข้าใจ ตัวละครได้โดยง่าย เช่น ฝ่ายชาย พระรามและทศกัณฐ์ สีเขียวมรกต พระลักษมณ์ สีเหลืองบุษราคัม หนุมาน สีขาวมุกดา สุครีพ สีแดงโกเมน เป็นต้น ฝ่ายหญิง ตัวนางที่

เป็นกษัตริย์จะห่มผ้าแบบไขว้ติดกันไปด้านหลังเหมือนห่มแบบ 2 ชาย ทั้งเครื่องศิราภรณ์ พัสตราภรณ์และถนิมพิมพาภรณ์ จึงถือเป็นงานที่ผสมผสานงานศิลป์หลายสาขาเข้าไว้ด้วยกัน และต้องอาศัยภูมิปัญญา ฝีมือการช่างที่ชำนาญ บวกกับระยะเวลาในการสร้างสรรค์กว่าจะได้ผลงานที่ประณีตงดงาม อลังการ

4.3 คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์

คีตศิลป์ เป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการขับร้อง ดุริยางคศิลป์ เป็นศิลปะว่าด้วยการบรรเลงเครื่องดนตรีทั้งดีด สี เป่า ฯลฯ ส่วนนาฏศิลป์ เป็นศิลปะการรำ ฟ้อน การแสดงออกทางท่าทาง หรือภาษาท่าที่อ่อนช้อย งานศิลปะทั้งสามสาขานี้ต้องอาศัยการฝึกซ้อมจนชำนาญ และถือเป็นองค์ประกอบของการแสดงโชนที่สำคัญและสัมพันธ์กัน ในสารคดี “วัยใสหัวใจโชน” ได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับงานศิลปะเหล่านี้ไว้ดังนี้

คีตศิลป์ เป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการขับร้อง มีต้นฉบับมาจากบทละครในสำหรับการแสดงโชน ผู้ขับร้องจะถ่ายทอดความไพเราะของ “บทร้อง” ประกอบการดำเนินเรื่องเพื่อความสมบูรณ์ของการแสดงและทำให้ผู้ชมเกิดความซาบซึ้งประทับใจ ได้อรรถรสในการชมโชน ดังคำที่แม่ปญญ์กล่าวไว้ว่า “แม้ว่า คนร้องดีก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เพลงเพราะด้วย” (ภูผา, 2554 : หน้า 125) ในเรื่องมิได้ยกเสียงการขับร้องมากกล่าวโดยตรง ทั้งนี้ด้วยวัยใสหัวใจโชนเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตามผู้ประพันธ์ก็ได้แสดงให้เห็นความสำคัญขององค์ประกอบด้านนี้ไว้ด้วย

ส่วน ดุริยางคศิลป์ ซึ่งเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับการบรรเลงเครื่องดนตรีประกอบการแสดงโชนเรียกว่า “วงปี่พาทย์” หรือพิณพาทย์นั้น ในตอน “ปี่พาทย์” ขาดไม่ได้ได้สืบทอดความรู้เรื่องเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์ของไทยไว้ทั้งในเชิงประวัติ ลักษณะเครื่องดนตรีและชนิดวงปี่พาทย์บางอย่าง โดยตัวละครครูหนูที่ได้เล่าถึงประวัติวงปี่พาทย์ให้ปกป้องฟังว่า เป็นวงดนตรีแบบหนึ่งของไทยที่ประกอบด้วยเครื่องดนตรีหลายประเภท ดังความว่า “ปี่พาทย์เป็นวงดนตรีไทยแบบหนึ่ง ในวงจะมีเครื่องเป่าก็คือปี่ และเครื่องตี คือ ระนาดและฆ้องวง นอกจากนี้ก็มีเครื่องกำกับจังหวะ เช่น ฉิ่ง กรับ ตะโพน กลองทัด เอาไว้เคาะให้จังหวะ” (ภูผา, 2554 : หน้า 132) ได้ให้ข้อมูลเชิงประวัติว่า วงปี่พาทย์มีมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย แต่เป็นวงที่มีเครื่องดนตรีน้อยชิ้น

จึงเรียกว่า “วงปี่พาทย์เครื่องห้า” ซึ่งประกอบด้วย ปี่ใน ข้องวงใหญ่ กลองทัด ตะโพน และฉิ่ง สำหรับในปัจจุบันวงปี่พาทย์เครื่องห้าจะประกอบด้วยเครื่องดนตรี 6 ชนิด คือ ปี่ 1 เลา ระนาดเอก 1 ราง กลองทัด 2 ลูก ตะโพน 1 ลูก และฉิ่ง 1 คู่ แต่แม้จะมีเครื่องดนตรี 6 ชิ้น ก็ยังคงเรียกปี่พาทย์เครื่องห้าต่อกันมาดังเดิม ทั้งยังได้แสดงรายละเอียดให้ทราบว่าวงปี่พาทย์ในปัจจุบันมีหลายแบบดังความว่า “ปัจจุบันวงปี่พาทย์ถึงได้มีหลายแบบ มีทั้งวงปี่พาทย์เครื่องคู่ วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่ วงปี่พาทย์นางหงส์ วงปี่พาทย์มอญ... เครื่องดนตรีก็มากขึ้นขึ้น มีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้เสียงเพลงที่บรรเลงออกมามีความแตกต่างกัน” (ภูผา, 2554 : หน้า 134-135) แต่อย่างไรก็ตามวงปี่พาทย์ที่ใช้บรรเลงในการแสดงโขนนั้นจะประกอบด้วยวงปี่พาทย์เครื่องห้า วงปี่พาทย์เครื่องคู่ และวงปี่พาทย์เครื่องใหญ่เท่านั้น

ในเรื่องยังได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับ “ระนาด” ว่าเป็นเครื่องดนตรีที่มีเพิ่มเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วน “กลองทัด” นั้นแต่ละสมัยไม่เหมือนกัน ดังความว่า “ระนาดเพิ่งจะมีเพิ่มเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยา...กลองทัดที่เราเห็นอย่างในรูป สมัยก่อนก็ไม่ได้เป็นแบบนี้ละ สมัยก่อนกลองทัดมีลูกเดียว เพิ่งจะเพิ่มเป็นสองลูกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนรัชกาลที่ 1 นี่แหละ” (ภูผา, 2554 : หน้า 134)

สำหรับ **นาฏศิลป์** ศิลปะการรำร่า เต้น การแสดงภาษาท่าทางนั้น ในตอน “น้ำใส” ประตูปานแรก ได้แสดงให้เห็นการส่งเสริมให้เด็ก เยาวชนได้เรียนรู้ฝึกหัดนาฏศิลป์ไทยในโรงเรียนที่ตัวละครปกป้องและน้ำใสเรียนอยู่ ส่วนตอน **ครว้ไซ** (1) และ **ครว้ไซ** (2) คำอธิบาย บทสนทนาระหว่างตัวละครพ่อภัทร แม่บุญญ์ ปกป้อง และน้ำใส ได้ถ่ายทอดภาษาท่า หรือภาษาโขน เกร็ดความรู้เกี่ยวกับการรำไทยไว้ว่า ภาษาท่าพื้นฐาน 3 ท่าที่ถือเป็นหัวใจของการฝึกหัดผู้แสดงโขน การรำ การเต้น ได้แก่ การตบเข้า ถองสะเວว เต้นเสา และได้อธิบายวิธีการฝึกทำสิบเหลี่ยม ดังความว่า “คนที่ฝึกสิบเหลี่ยม จะต้องหันหลังให้ติดผนังหรือเสา แล้วยืนลงฉาก ซึ่งก็คือการยืนแยกขา ย่อขา ลงจนขาต่อนบนกับท่อนล่างทำมุมฉาก... ครูที่จะเป็นคนสิบเหลี่ยมจะนั่งที่พื้น หันหน้าเข้าหานักเรียน แล้วใช้เท้าสองข้างยันไปที่หัวเข่าของนักเรียน เพื่อให้หัวเข่าค่อย ๆ เปิดออกให้มากที่สุด จนสามารถแยกขาได้ 180 องศา” (ภูผา, 2554 : หน้า 149) พร้อมกับได้แสดงให้เห็นว่า การฝึกหัดท่าเหล่านี้โดยเฉพาะผู้เป็นตัวละคร

ยักษ์ และลิง ต้องมีกำลังกายที่แข็งแรงมากเป็นพิเศษ เพราะบางช่วงของการแสดง จะมีการต่อตัวขึ้นลอย ในส่วนการรำไทยได้กล่าวไว้ว่า ช่วงเริ่มต้นฝึกหัดจะมีการ ตัดนิ้ว ตัดมือ ตัดแขนผู้รำ เพื่อให้การรำสวยงามอ่อนช้อยมากขึ้น จึงกล่าวได้ว่า ศิลปะทางคีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ ถือเป็นวิถีชีวิตศิลปะที่สำคัญในการแสดงโชน ศิลปะเหล่านี้ต้องพึ่งพาและมีความสัมพันธ์กัน

5. คุณค่าของศิลปะโชน

การถ่ายทอดเนื้อหาแต่ละช่วงตอนในสารคดี “วัยใสหัวใจโชน” มีส่วนกระตุ้น ให้เยาวชน ผู้อ่านได้รับความรู้ความเข้าใจ เห็นคุณค่าของโชนทั้งต่อบุคคล คือ ในส่วนของผู้ฝึกหัด ผู้แสดง ผู้อ่านจะได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องโชน โดยเฉพาะผู้ฝึกหัด ผู้แสดงจะได้ฝึกความรับผิดชอบ สมาธิ ความอดทน ความแข็งแรง ฝึกการทำความเข้าใจตนเองและผู้อื่น เห็นความสำคัญ เกิดความรัก ความหวงแหนในศิลปวัฒนธรรม อันติงามของแผ่นดิน ดังความว่า “สำหรับผม การเรียนโชนต้องใช้ความอดทน ตั้งใจ ในการฝึกซ้อมอย่างมาก...ผมเรียนรู้การทำงานร่วมกับคนอื่น รู้จักศิลปะความเป็นไทย มากขึ้นผ่านการเรียนโชน” และ“นานทีจะเห็นเด็ก ๆ มาดู ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เนาะลูก ของไทยเราเอง แค่ว่าดูก็ถือว่าได้ช่วยกันรักษาศิลปะของไทยไว้แล้ว” (ภูผา, 2554 : หน้า 183-184) คุณค่าต่อส่วนรวมได้กระตุ้นให้คนไทยตระหนักในคุณค่า แสดงให้เห็นความสำคัญ ความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ สืบทอดศิลปะโชนให้คงต่อไป ดังตัวอย่าง ความว่า

...ผมเองยังนึกแปลกใจ ในเมื่อโชนเป็นศิลปะของไทยที่มีมาแต่โบราณ มีความวิจิตรสวยงาม และมีชื่อเสียงไปถึงชาวต่างชาติแต่ทำไมโชนกลับไม่เป็นที่นิยม ในเมืองไทย ไม่เพียงไม่เป็นที่นิยม แต่ถึงขั้นว่ามีคนที่ไม่เคยมีโอกาสได้ดูโชนด้วยซ้ำไป หรือ ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เนาะลูก ของของไทยเราเอง แค่ว่าดูก็ถือว่าได้ช่วยกันรักษาศิลปะของไทยไว้แล้ว พวกป้า ๆ ผมขาว ๆ แบบนี้แล้ว อีกหน่อยก็ตายกันหมด ป้ายังไม่อยากให้โชนตายตามป้าไปด้วยหรอกนะ...

(ภูผา, 2554 : หน้า 184)

บางช่วงผู้ประพันธ์ยังได้สะท้อนมุมมองให้เข้าใจถึงค่านิยม วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลงไปควบคู่กับการกระตุ้นให้เห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมอันติงามของไทยไว้

ด้วย เช่น “บางทีพวกงานเลี้ยงต้อนรับแขกชาวต่างชาติก็มักจะจ้างคณะโขนหรือพวกนางรำไปแสดงให้แขกดู แต่งานวันเกิดคงไม่ค่อยเห็น...เพราะส่วนใหญ่เราไปเป่าเทียน ตัดเค้ก แอปเปิ้ลเบิร์ทเตอร์ตามฝรั่งเสียมากกว่า” (ภูผา, 2554 : หน้า 166) หรือ

“...ความบันเทิงสมัยใหม่หรือศิลปะจากต่างชาติก็เข้ามามากขึ้นเยอะ ศิลปะไทยอย่างโขนละครเลยไม่ค่อยได้รับความนิยม กลายเป็นของที่หาดูยากไปเสียอย่างนั้น ทั้งที่เป็นของคู่บ้านเมืองเรามาแท้ ๆ” พ่อเริ่มพูดยาว ๆ บ้าง

“น่าเสียดายเหมือนกันนะจะว่าไปก็เหมือนเราทิ้งขว้างมรดกที่ปู่ย่าตายายให้เรามาโดยไม่เห็นคุณค่าเสียอย่างนั้น ขนาดแม่เองยังแทบไม่เคยได้ดูเลย” แม่เปรียบเทียบให้เข้าใจง่ายขึ้น

“ใช่ กลายเป็นว่าเหลือแค่กลุ่มคนที่พยายามอนุรักษ์ศิลปะการละครไทยโบราณแบบนี้ไว้ซึ่งก็ไม่ว่าจะมีคนสืบทอดได้นานแค่ไหน เพราะอย่างที่รู้กันว่าการฝึกหัดแต่ละตัวละครนี้มันไม่ใช่ง่าย...” พ่อจบลงด้วย

(ภูผา, 2554 : หน้า 74-75)

ความเห็นข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า กระแสนิยมความบันเทิงสมัยใหม่ ศิลปะต่างประเทศบางอย่างมีส่วนทำให้คนไทยละเลยต่อมรดกโขนและงานศิลปะไทย บางแขนงที่บรรพบุรุษได้สร้างและสืบทอดมาอย่างช้านาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน มีเพียงกลุ่มคนส่วนน้อย ที่พยายามอนุรักษ์สืบทอดศิลปการแสดงของไทยเหล่านั้นให้คงอยู่ จึงกล่าวได้ว่าสารคดี “วัยใสหัวใจโขน” มิได้มุ่งให้ผู้อ่านได้รับความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขนเท่านั้น แต่ความรู้และความคิดเห็นในเรื่องมุ่งกระตุ้นให้ผู้อ่านตระหนักในคุณค่าของโขนศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป

6. เกร็ดความรู้และข้อคิดอื่น ๆ

นอกจากการสืบทอดความรู้เรื่องโขน สารคดีเรื่องนี้ยังได้ถ่ายทอดเกร็ดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับโขน ศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น ภาษา มารยาทในสังคม และข้อคิดที่เป็นประโยชน์ต่อเยาวชน ทุกฝ่ายไว้อย่างน่าสนใจกล่าวคือ

6.1 เกร็ดความรู้เกี่ยวกับโขนและศิลปวัฒนธรรมไทย

ช่วงท้ายเนื้อหาวัยใสหัวใจโขนรวม 6 ตอน จากทั้งหมด 19 ตอน ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอความรู้เพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาตอนนั้น ๆ ไว้ในกรอบ

ข้อความโดยแต่ละกรอบจะมีการกำหนดหัวข้อและอธิบายข้อมูลอย่างกระชับ ผู้อ่านสามารถเข้าใจตามได้ง่าย เช่น ตอน *กำเนิดโชน* ได้กล่าวถึงเกร็ดความรู้เกี่ยวกับประวัติของนาครและการชกนาครเพื่อกวนน้ำอมฤตระหว่างฝ่ายเทวดาและยักษ์ กล่าวถึงการแสดงตลกตบารพทั้งในด้านรากศัพท์และความหมาย ตอน *วิวัฒนาการของโชน* ได้ถ่ายทอดเกร็ดความรู้เรื่องละครในทั้งในเชิงประวัติว่าละครในมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีแบบแผนการแสดงและผู้แสดงเป็นผู้หญิงล้วน กล่าวถึงตัวบทสำหรับเล่นละครในทั้งเรื่องรามเกียรติ์ อิเหนา อุณรุท ตอนจะ*ไปดูโชนที่ไหนด* ได้กล่าวถึงบทบาทของโรงละครแห่งชาติ ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรม พร้อมทั้งให้ข้อมูลโรงละครแห่งชาติทั้ง 3 แห่งในปัจจุบัน ตอน *เพลิดเพลินอย่างมีมารยาท* ได้นำเสนอความรู้เรื่องภาษาท่า ทั้งในด้านความหมายและความสำคัญ ตอน *โชน...ศิลปะแบบ “ไฟฟ้่อันวัน (5 in 1)”* ได้ถ่ายทอดเกร็ดความรู้เรื่องหัตถศิลป์ ว่าเป็นงานศิลปะในกลุ่มประยุกต์ศิลป์สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย เป็นกลุ่มวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่งที่ทำให้การแสดงโชนงดงาม ตระการตา และตอน *สำนวนไทยที่เกี่ยวกับโชน* ได้อธิบายที่มาความหมายของสำนวนไทย เพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ถึงภูมิปัญญาและศิลปะทางภาษาดังความว่า

เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยจากพ็อกเก็ตสุดหล่อ

วานรลืบแปดมงกุฏ

วานรลืบแปดมงกุฏ หรือเสนาวานรลืบแปदनาย แท้จริงแล้วไม่ได้เป็นลิงป่าธรรมดา แต่เป็นเทวดาที่จุติลงมาเกิดบนโลกเพื่อช่วยพระรามรบกับเหล่ายักษ์ทั้งหลาย

คำว่า *มงกุฏ* นั้น หนังสือแต่ละเล่มให้คำจำกัดความไว้อย่างต่างกัน บางเล่มกล่าวว่า *มงกุฏ* มาจากคำภาษาบาลีว่า *มกฺกต* ซึ่งแปลว่า ลิง หรือ *วานร* ดังนั้นลืบแปดมงกุฏ จึงมีความหมายว่า วานรลืบแปदनาย ขณะที่หนังสือบางเล่มบอกว่า *มงกุฏ* คืออีกชื่อหนึ่งของ *มาลา* ซึ่งมีความหมายว่า *พวงดอกไม้* เราจึงเรียกลิงหัวโล้นลืบแปदनายที่สวมมาลัยทอง (ลวดลายสีทองที่รัดรอบหัว) เหล่านี้ว่า ลืบแปดมงกุฏ

(ภูผา, 2554 : หน้า 162)

สำหรับเกิดความรู้เรื่องภาษา นอกจากจะยกคำบางคำมาอธิบายในกรอบเนื้อหาท้ายตอนแล้ว ผู้ประพันธ์ยังได้สอดแทรกความรู้ให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการใช้ภาษาไทยทั้งการใช้คำ ความหมาย การอ่าน การเขียน และการใช้ลักษณะนามที่ถูกต้องไว้ในเนื้อเรื่องด้วย เช่น การออกเสียงคำที่ถูกต้องของคำว่า ผอบ (ผะ-อบ) มหรสพสมโภช (มะ-ห่อ-ระ-สบ-สม-โพด) การอ่านบทประพันธ์ให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์ เช่น กาพย์ณัฏ 16 “สองบรรทัด ได้ลิบหกพยางค์พอดีเต๊ะเลยครึบ สี-แก้ว-แวว-สี-วับ-วาม สี-พลอย-เพชร-พราหมณ์ สี-มะ-ระ-กต-สด-สี มีน้ำต้องให้เลขหนึ่งหกเป็นเลขท้ายมาด้วย” (ภูผา, 2554 : หน้า 127) การอธิบายคำศัพท์เฉพาะอย่างคำว่า ศิราภรณ์ พัสตราภรณ์ ถนิมพิมพาภรณ์ หัตถศิลป์ วิจิตรศิลป์ เช่น “วิจิตรศิลป์ ก็เป็นศิลปะประเภทหนึ่งที่คนเราสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในเรื่องความงดงาม ทำให้เกิดความพึงพอใจมากกว่าจะมุ่งเน้นเรื่องประโยชน์ใช้สอย” (ภูผา, 2554 : หน้า 94) หรือการเขียนสะกดคำให้ถูกต้องโดยใช้แนวเทียบ เช่น คำว่า วรรณกรรม และ วรรณคดี ที่เขียนสะกดว่า วรรณ เหมือนกัน รวมถึงการใช้ลักษณะนามของเครื่องดนตรีที่ถูกต้อง เช่น

“ครูนทีคะ น้ำส่ายคะว่า เวลาครูนทีเรียกเครื่องดนตรี ครูนทีไม่ได้เรียกว่า ปี่หนึ่งชิ้น ระนาดหนึ่งชิ้น แต่มันเป็นคำอื่น มันเป็นคำลักษณะนามของเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นใช้ไหมคะ”

“ใช่ เขาไม่เรียกเป็นชิ้นกันนะ ต้องเรียกให้ถูก ปี่หนึ่งเลา ระนาดหนึ่งราง ม้องวงหนึ่งวง กลองทัดสองลูก ตะโพนหนึ่งลูก ฉิ่งหนึ่งคู่” ครูนทีหันไปบอกน้ำใส

...สุดท้ายวันนี้เราเลยได้รู้จักเครื่องดนตรีไทยอีกหลายชนิด ขอหนึ่งคัน จะเข้หนึ่งตัว ขลุ่ยหนึ่งเลา ขิมหนึ่งตัว กรับหนึ่งคู่ กรับพวงหนึ่งพวง แคนหนึ่งเต้า อังกะลุงหนึ่งตัว/ตับ/ชุด โทนหนึ่งใบ/ลูก

(ภูผา, 2554 : หน้า 135-136)

นอกจากเกิดความรู้และการแสดงให้เห็นความสำคัญของการใช้ภาษาที่ถูกต้องตามหลักภาษาไทยแล้ว บางช่วงยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางภาษาตามกระแสนิยมในปัจจุบันที่ผู้ประพันธ์นำมาประยุกต์ใช้ในเรื่องด้วย เช่น ใช้คำว่า “ฮิต ๆ”

อันหมายถึงความนิยม การจับแบบ “แฮปปี้เอ็น딩” เพื่อหมายถึงการจับแบบ
 สุขนุกรกรรม หรือจับสุขใช้คำว่า “ใช้หมอง” เพื่อหมายถึงการใช้สมอง หรือสติปัญญา
 ไตร่ตรอง “ครบพัม” เป็นการเขียนตามการออกเสียงพูด การใช้คำทับศัพท์ว่า
 “ทรีอินวัน (3 in 1)” หรือ “ไฟฟีนวัน (5 in 1)” ในความหมายที่ต้องการสื่อถึงการ
 รวมอยู่ของ 3 หรือ 5 อย่างในสิ่งเดียวกัน เป็นต้น การใช้ภาษาเช่นนี้ดูเหมือนจะขัดแย้ง
 กับความพยายามที่จะปลูกฝัง อนุรักษ์การใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อต้งที่ได้วิเคราะห์มา
 แต่หากมองในแง่ศิลปะการประพันธ์ สามารถกล่าวได้ว่า ผู้ประพันธ์เลือกใช้คำบางคำ
 ที่เยาวชน ผู้อ่านคุ้นเคย หรือใช้ในปัจจุบันมาเป็นเครื่องมือช่วยสื่อสารเรื่องที่ละเอียด
 ลึกซึ่งให้รู้ เข้าใจตามได้ง่าย เป็นกันเอง แสดงให้เห็นการอนุรักษ์สิ่งเดิมที่ดีงามและ
 การเลือกรับปรับใช้สิ่งใหม่เพื่อช่วยให้เรื่องที่ต้องการสื่อสารเข้าถึงกลุ่มผู้รับสารได้
 อย่างมีประสิทธิภาพ

6.2 ข้อคิดอื่น ๆ

ข้อคิดในสารคดี “วัยใสหัวใจโชน” ที่ผู้อ่านสามารถนำไปประยุกต์ใช้
 เพื่อประโยชน์และความสุขในชีวิต ได้แก่ การชี้ให้เห็นผลเสียของการกล่าวเท็จ
 การถ่ายทอดเรื่องใดต้องเป็นผู้ที่มีความรู้จริงและสามารถถ่ายทอดได้อย่างถูกต้อง
 ข้อคิดที่ว่า ธรรมะย่อมชนะอธรรม และข้อคิดเกี่ยวกับมารยาทในสังคม โดยข้อคิดแรก
 ได้นำเสนอผ่านเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครปกป้องซึ่งช่วงต้นเรื่องได้กล่าวเท็จกับ
 น้ำใสว่าตนทราบเรื่องโชนดี จนต้องเป็นทุกข์และต้องหาทางแก้ไขด้วยการค้นคว้า
 หาความรู้เพื่อให้ตนเองสามารถเล่ารายละเอียดให้น้ำใสฟังได้อย่างถูกต้อง
 จากเหตุการณ์นี้ทำให้แม่ปัญญาญ์กล่าวตักเตือนปกป้องว่าต้องคิดไตร่ตรองก่อนพูด
 พร้อมทั้งแสดงให้เห็นว่าการกล่าวเท็จจะทำให้ไม่ได้รับความเชื่อถือ ดังคำว่า “ปกติ
 คิดให้ตีก่อนพูดนะครีบ ยังไงแม็กไม่สนับสนุนให้ปกพูดปด แม้มันจะเป็นเรื่องเล็กน้อย
 ก็ตาม แมไม่ชอบให้ปกเป็นเด็กเลียงแคะนะ” (ภูผา, 2554 : หน้า 21)

ข้อคิดที่ว่า การถ่ายทอดเรื่องใดต้องเป็นผู้มีความรู้จริงและต้อง
 ถ่ายทอดให้ถูกต้องนั้น ดังความที่ครูนทิกกล่าวกับปกป้องว่า “เวลารู้อะไร จะไปเล่าก็
 เล่าให้ถูกต้อง เล่าถูกแล้ว ก็ต้องเขียนให้ถูกต้องด้วย จึงจะเรียกว่ารู้จริง” (ภูผา, 2554 :
 หน้า 170) ส่วนข้อคิด ธรรมะย่อมชนะอธรรม เป็นข้อคิดที่ต่อยอดมาจากการเล่าเรื่อง

รามเกียรติ์ ซึ่งคุณครูประจำชั้นกล่าวได้สรุปในช่วงท้ายของการเล่าเรื่องเพื่อให้เด็กๆ ตระหนักถึงผลของกรรมดีกรรมชั่วว่า “เรื่องรามเกียรติ์สอนให้เราว่า สุดท้ายธรรมะย่อมชนะอธรรม ความดีย่อมชนะความชั่ว แล้วเด็กๆ ก็ต้องเป็นคนเลือกเองนะคะว่าจะอยู่ฝั่งธรรมะหรือฝั่งอธรรม” (ภูผา, 2554 : หน้า 51) คำกล่าวนั้นนอกจากจะเป็นการสรุปแนวคิดสำคัญของวรรณคดีแล้ว ยังกระตุ้นให้เยาวชนได้พิจารณาประเมินค่าเรื่องที่ฟังด้วยตนเองและเป็นการขยายผลการศึกษามาจากตัวบทสู่การปรับใช้ในชีวิตจริง

สำหรับข้อคิดเกี่ยวกับมารยาททางสังคม ได้แฝงข้อคิดเรื่องการปฏิบัติตนในที่สาธารณะให้เหมาะสมทั้งเรื่องการแต่งกายสุภาพเรียบร้อย การเคารพสิทธิผู้อื่น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานที่ เพื่อไม่เพาะให้เยาวชนทราบสิ่งที่ควรและไม่ควรปฏิบัติในการเข้าสมาคม

กลวิธีการสืบทอดศิลปะโขน

กลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนในสารคดี “วัยใสหัวใจโขน” ที่จะกล่าวต่อไปนี้หมายถึง วิธีการสืบทอดความรู้ ความคิดเห็นที่จะมีส่วนทำให้เยาวชน คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ศิลปะโขนและความรู้ ความคิดอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ กลวิธีการสืบทอดนี้จึงหมายรวมทั้งกลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนระหว่างบุคคลและกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้สืบทอดเพื่อนำเสนอความรู้ให้ผู้ผู้อ่าน ซึ่งพบว่า

1. กลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนระหว่างบุคคล

กลวิธีการสืบทอดนี้มีปัจจัยด้านบุคคลทั้งในฐานะผู้สืบทอดและรับการสืบทอด วิธีการ เครื่องมือและสถานที่ ที่ล้วนมีส่วนสำคัญทำให้การส่งต่อความรู้จากฝ่ายหนึ่งไปสู่อีกฝ่ายหนึ่งเกิดผลสัมฤทธิ์ คือ รู้ เข้าใจ ก่อเกิดเป็นความรัก ความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าและลงมือปฏิบัติหรือมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต่อไป การสืบทอดศิลปะโขนระหว่างบุคคลที่พบในเรื่องมีทั้งการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคล เช่น ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในสถานศึกษา ทั้งระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน หรือระหว่างเพื่อน ซึ่งรายละเอียดการสืบทอดมีดังนี้

1.1 บุคคล

บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการสืบทอด ทั้งในฐานะผู้สืบทอดและรับการสืบทอดโชนนั้นได้สะท้อนให้เห็นว่า การส่งต่อความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ดังครอบครัวของปกป้อง การถ่ายทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียน การส่งต่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเพื่อน หรือผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกันอย่างปกป้องและน้ำใส การใช้ตัวละครในวรรณคดี เช่น มัจฉานุ เป็นผู้ถ่ายทอดรวมถึงการให้ผู้แสดงโชนเป็นผู้สืบทอดโดยตรง ล้วนส่งผลต่อการสืบทอดศิลปะโชนทั้งสิ้น กล่าวคือ

1.1.1 การสืบทอดความรู้ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ได้แสดงให้เห็นว่า การที่ผู้ปกครอง (พ่อภักท แม่บุญญ) พูดคุยเล่าเรื่อง อธิบาย ชี้แนะให้บุตร (ปกป้อง) ฟัง รวมถึงเปิดโอกาส กระตุ้นให้บุตรกล้าคิด พูด ทำ หรือแสดงความคิดเห็นร่วมไปด้วยนั้น ทำให้บรรยากาศการสืบทอดมีความเป็นกันเอง ผ่อนคลาย อบอุ่น เช่น ตอนที่แม่บุญญอธิบายเรื่องคำประพันธ์ให้ปกป้องฟัง หรือการสนทนาเรื่องการทำหัวโชนระหว่างพ่อภักท แม่บุญญและปกป้อง ที่ว่า

“พ่อครับแล้วอย่างสี่ของหัวโชน ปกเห็นว่ามียี่ดั่งหลายสี่แต่ไม่ยักมีหลาย ๆ สี่อยู่ในหัวเดียวกันเลยนะครับ เดียวนี้เขาฮิตกันออก ที่เอาสี่หลาย ๆ สี่มารวมกัน...”

“ไม่ได้เลยนะ ไม่ใช่หัวโชนนี้จะสร้างขึ้นมาจากใช้สี่อะไรก็ได้ตามใจชอบนะสี่สันและลักษณะของหัวโชนแต่ละแบบเนี่ย ถูกกำหนดขึ้นมาจากตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว อย่างเช่น ถ้าเป็นหัวโชนของหนูมาน จะต้องมียี่อะไร สวมมงกุฎหรือไม่สวมมงกุฎซึ่งก็ต่างไปจากสิงห์หรือวานรอื่น”

“ไม่เหมือนกันเลยสักหัวโชนเดียวหรือพ่อ” แม่แทรกถาม...

(ภูผา, 2554 : หน้า 109)

ลักษณะการสืบทอดความรู้ระหว่างสมาชิกในครอบครัวเช่นนี้ มิใช่เพียงทำให้บรรยากาศการส่งและรับความรู้เป็นกันเอง ทำให้แต่ละฝ่ายกล้าคิด พูด แสดงออกอย่างสร้างสรรค์ หรือทำให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายเท่านั้น แต่ยังเป็นโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดความรัก ความเข้าใจ ความอบอุ่นในครอบครัว แต่ละฝ่ายได้แสดงบทบาทหน้าที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน

1.1.2 การสืบทอดความรู้จากผู้สอนสู่ผู้เรียน ในเรื่องได้แสดงให้เห็นว่า ผู้สอนทั้งคุณครูประจำชั้น ครูแอม ครูนที สามารถส่งต่อความรู้ไปสู่ผู้เรียน ปลุกฝังให้เด็กได้รับความรู้ เกิดความรัก ความสนใจในศิลปวัฒนธรรมของชาติได้เป็นอย่างดี สามารถใช้วิธีการถ่ายทอดที่น่าสนใจ กระตุ้นให้ผู้เรียนรักการศึกษาค้นคว้าเพื่อต่อยอดความรู้อย่างต่อเนื่อง เช่น เมื่อครูแอมสอนงานศิลป์ที่เป็นเครื่องแต่งกายของผู้แสดงโขนก็ได้ใช้ภาษาและรูปภาพประกอบการอธิบายให้เด็กเข้าใจตามได้ง่าย เมื่อครั้งที่ครูนทีพานักเรียนจัดนิทรรศการหน้าห้องนาฏศิลป์ก็ได้สอนและอธิบายเครื่องดนตรีไทยและวงปี่พาทย์ให้นักเรียนฟังไปพร้อมๆ กับการทำงาน ทำให้เด็กได้รับทั้งความรู้ ประสบการณ์ตรง และได้รับความสนุกสนาน ดังความว่า *ครูนทีเอามือไปปิดรูปกลองทัดไว้ครึ่งรูป “สมัยก่อนกลองทัดมีลูกเดียว เพิ่งมาเพิ่มเป็นสองลูกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนรัชกาลที่ 1 นี่แหละ เด็กๆ ส่งมาเลย” ครูนทีชี้ไปที่กระดานสีที่ผมกับน้ำใสตัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว “แล้วก็ขึ้นมาช่วยครู ระวังด้วยนะ อย่าหยางหลังตก แก้อ้อไปละ”... (ภูผา, 2554 : หน้า 134)*

1.1.3 การสืบทอดความรู้ระหว่างเพื่อน หรือผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกัน ในเรื่องตัวละครปกป้องและน้ำใส ถือว่าเป็นเพื่อนที่อยู่ในวัยเดียวกัน มีความรัก ความสนใจในศิลปะโขนและนาฏศิลป์ไทย ทั้งสองทำหน้าที่สืบทอดและรับการสืบทอดความรู้เรื่องโขนในลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งการฟัง การพูด การอ่าน เพื่อทำความเข้าใจและส่งต่อข้อมูลความรู้ระหว่างกัน การสืบทอดความรู้ระหว่างตัวละครเด็กทั้งสอง หรือการให้ตัวละครมาจกานเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูล ทำให้การส่งและรับความรู้มีความเป็นกันเอง ดังความที่น้ำใสอธิบายสำนวนที่เกี่ยวข้องกับโขนให้ปกป้องฟังว่า

“ถ้าหากสืบทอดมรดกพวกนี้เป็นกองทัพที่คอยช่วยพระรามอย่างที่น่า่ว่าก็ต้องเป็นคนดีสิ แล้วทำไมสำนวนสืบทอดมรดกที่ใช้กัน มันถึงมีความหมายแปลว่า คนที่ไม่ดีละนี่”

“เห็นเขาว่า สมัยก่อนมีนักเลงการพนันที่ว่ากันว่าเป็นนักเลงชั้นยอดชอบลักตามตัวเป็นรูปมดกฏ เขาก็เลยเรียกพวกนักเลงการพนันว่า สืบทอดมรดกตามเรื่องราว ในรามเกียรติ์มาตั้งแต่สมัยนั้น” น้ำใสตอบผม

“ไม่ดีเลยนะ สิบแปดมงกุฎตัวจริงในเรื่องรามเกียรติ์ที่เป็นคนดี เลยกกลายเป็นผู้ร้ายไปเลยนะ...”

(อุฬาร, 2554 : หน้า 158-159)

การส่งต่อและการรับข้อมูลความรู้ระหว่างปกป้องและน้ำใสทำให้ทั้งสองมีประเด็นการสนทนาอย่างต่อเนื่อง บวกกับเป็นเรื่องสร้างสรรค์ที่ช่วยให้แต่ละฝ่ายมีโลกทัศน์กว้างขึ้น และแม้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลในกลุ่มเยาวชนที่มีความรัก ความสนใจในสิ่งเดียวกัน โดยเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรมเช่นนี้จะมีไม่มากนัก หากเปรียบเทียบกับ การให้ความสนใจด้านอื่นๆ แต่ก็ทำให้เห็นว่าการสืบทอดความรู้ลักษณะนี้ทั้งผู้สืบทอดและผู้รับการสืบทอดต่างก็ได้รับประโยชน์ร่วมกัน เป็นการต่อยอดความรู้ในสิ่งดีงาม ส่วนการสืบทอดความรู้ผ่านผู้แสดงโชน ตอน *เปล็ดเพลินอย่างมีมารยาท* ได้แสดงให้เห็นความประทับใจของตัวละครทั้ง 4 คือ พ่ออักษร แม่บุญญ์ ปกป้องและน้ำใส ที่มีต่อการแสดงเมื่อครั้งได้เข้าชมโชนได้เป็นอย่างดี

1.2 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการสืบทอด

วิธีการที่ใช้สืบทอดศิลปะโชนตามที่ปรากฏในเรื่อง พบว่า หากเป็นการถ่ายทอด ความรู้ข้อเท็จจริง นิยมใช้การพูดอธิบาย การเล่าเรื่อง การสนทนาทั้งระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลาน ผู้สอนกับผู้เรียน และระหว่างเพื่อน การให้ผู้ได้รับการสืบทอดได้รับประสบการณ์ตรงด้วยการพาเข้าชมการแสดงโชน การให้เยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง เช่น การฝึกหัดเล่นโชน การรำไทย เป็นต้น ส่วนวิธีการรับการสืบทอดพบว่า ใช้วิธีการฟัง การอ่านจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ การสนทนาระหว่างสมาชิกในครอบครัว ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน และระหว่างเพื่อน

ส่วนเครื่องมือที่ช่วยทำให้การสืบทอดความรู้ศิลปะโชนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นั้นพบว่า มีการใช้รูปภาพเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับผู้แสดงโชน รูปภาพดนตรีไทย วงปี่พาทย์ การใช้ตัวอย่างบทประพันธ์ ข้อมูลในวิกิทัศน์ สุจิตร์ เพื่อเป็นสื่อช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น มีการกล่าวถึงเครื่องมือที่ใช้เป็นแหล่งข้อมูลการศึกษา ค้นคว้าที่ทำให้ได้รับข้อมูลสะดวกรวดเร็ว เช่น โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น รวมถึงมีการใช้วิธีการและเครื่องมือที่ผสมผสานกัน เช่น ใช้การเล่าเรื่องควบคู่กับการอธิบาย

การซักถาม ใช้การดูควบคู่กับการลงมือปฏิบัติ ใช้การฟังกับการพูด ใช้การอ่านกับการเขียน ใช้เกมเพื่อทบทวน สังเคราะห์ความรู้หลังการฟัง ดังที่พ่อภักทรใช้เกมเพื่อให้ ปกป้องเขียนสรุปศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในศิลปะโซน อาทิ วรรณกรรม ได้แก่ เรื่อง รามเกียรติ์ หัตถกรรม ได้แก่ งานปักกลดลายลงบนผ้าและเครื่องประดับผู้แสดง จิตรกรรม ได้แก่ การเขียนลวดลายและการลงสีบนหัวโขน ประติมากรรม ได้แก่ การสร้างหัวโขน และนาฏศิลป์ ได้แก่ ท่ารำ ภาษาท่า เป็นต้น

1.3 สถานที่ที่ใช้ในการสืบทอด

สารคดี “วัยใสหัวใจโขน” ได้ถ่ายทอดข้อมูลทั้งแหล่งความรู้เกี่ยวกับ โขนทั้งโดยตรง เช่น กรมศิลปากร โรงละครแห่งชาติ หอศิลป์วัฒนธรรม หรือสถานที่ ที่ครู / ฝ่ายที่ทำงานศิลปะนั้นๆ ดำเนินงานอยู่ และสถานที่ในการสืบทอดตามวิถีชีวิต ปกติ เช่น ที่บ้าน (ห้องนั่งเล่น ที่โต๊ะอาหาร ห้องครัว) ที่โรงเรียน (ห้องเรียน ห้องนาฏศิลป์ ห้องสมุด) หรือในรถยนต์ ฯลฯ กรณีการสืบทอดความรู้เรื่องโขนที่บ้าน ในห้องครัว ดังกรณีที่พ่อภักทร แม่บุญญ์ ปกป้อง นำใส่กำลังช่วยกันทำอาหารก็ได้ ถ่ายทอดความรู้เรื่องภาษาท่าไปด้วยดังความว่า

พ่อพูดพลางใช้มือกอบหอมใหญ่ที่หั่นเสร็จแล้วเข้าไปไว้ในซาม “ที่สำคัญคือ มันเป็นการฝึกให้รู้จักจังหวะ จะได้รู้เข้ากับจังหวะดนตรีได้”

“แล้วอย่างการฝึกตบเข้าสะพ้อ อันนี้ก็ฝึกเพื่อให้รู้จักจังหวะเหมือนกัน ไซรีเปล่า” แม่ส่งเสียงมาถามต่อ...

“ไซจะ สองคนล้างมือ แล้วไซว์แม่หน่อย” พ่อตอบแม่ แล้วก็หันมาบอกผม กับน้ำใสที่ตอนนี้นั้นเนื้อไก่เสร็จเรียบร้อยแล้ว

(ภูผา, 2554 : หน้า 142)

จะเห็นว่า การถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยพื้นที่ในบ้าน (ในห้องครัว) บวกกับความรู้ความสนใจ ความรัก ความเป็นกันเองระหว่างสมาชิกช่วยทำให้ บรรยาการการถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไม่เป็นวิชาการมากเกินไป มีความ ผ่อนคลาย และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ การแสดงออกอย่างอิสระ

2. กลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้สืบทอด นำเสนอความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชน

“วัยใสหัวใจโชน” เป็นสารคดีที่เขียนในรูปแบบของสารนิยาย จึงมีองค์ประกอบของสารคดีและนิยายร่วมกัน จึงทำให้ผู้ประพันธ์สามารถนำเสนอความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชนและความรู้ความคิดอื่นๆ สู่ผู้อ่านโดยอาศัยองค์ประกอบของงานเขียนตั้งแต่ชื่อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉากและบรรยากาศ รวมถึงศิลปะการใช้ภาษา กลวิธีการนำเสนอเรื่อง ทั้งในส่วนกลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีการเขียนไว้อย่างผสมกลมกลืน น่าสนใจ กล่าวคือ

2.1 ชื่อเรื่อง

การตั้งชื่อเรื่อง “วัยใสหัวใจโชน” สื่อให้เข้าใจถึงความหมายของประเด็นเนื้อหาได้ทันทีว่า “วัยใส” หมายถึง เด็ก เยาวชน ซึ่งเป็นวัยแห่งความสดใส สามารถเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว “หัวใจโชน” “หัวใจ” เป็นคำที่บ่งบอกถึงความรู้สึกรัก เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งนั้น คือ “โชน” เมื่อนำคำและความหมายมารวมกัน “วัยใสหัวใจโชน” จึงเป็นชื่อที่มีทั้งความหมายโดยตรง คือ เยาวชน คนรุ่นใหม่ที่มีความรักในศิลปะโชน และความหมายโดยนัย คือ ความประสงค์ที่จะถ่ายทอดความรู้ทางศิลปะนี้สู่คนรุ่นหลัง เพื่อให้รู้ เข้าใจ กระตุ้นให้เกิดความรัก ความหวงแหนและเห็นคุณค่าของศิลปะแขนงนี้

2.2 แก่นเรื่อง หรือสาระสำคัญของเรื่อง

สารคดี “วัยใสหัวใจโชน” มุ่งถ่ายทอดสาระสำคัญเกี่ยวกับศิลปะโชน ควบคู่ไปกับการสร้างความเพลิดเพลินขององค์ประกอบเรื่อง กลวิธีการประพันธ์ เพื่อให้เยาวชน คนรุ่นหลังได้รับความรู้ความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าของศิลปะโชนและเพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ต่อไป

2.3 โครงเรื่อง

โครงเรื่อง (Plot) หรือเค้าโครงเนื้อหาสารคดีเรื่องนี้ได้กำหนดเรื่องราวชีวิตของเยาวชนทั้งสอง คือ ปกป้อง น้ำใส รวมถึงสมาชิกในครอบครัว ในสถานศึกษา เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชน เค้าโครงเนื้อหาได้แบ่งออกเป็น 19 ตอน ได้แก่ “น้ำใส” ประตูปานแรก กำเนิดโชน วิวัฒนาการโชน เล่าเรื่องรามเกียรติ์ใครอยู่ในบ้าน โชน ดูโชนที่ไหนดี เพลิดเพลินอย่างมีมารยาท ร่วมมือกันจึงจะสำเร็จ โชน...ศิลปะแบบ

“ไฟฟีนวัน (5 in 1)” ตกแต่งให้สวยงาม พัสตราภรณ์และถนิมพิมพาภรณ์ ความไพเราะในการแสดงโขน “ปีพาทย์ขาดไม้ได้” ครั้วโขน (1) ครั้วโขน (2) สำนวนไทยที่เกี่ยวข้องกับโขน โขนหน้าไฟ “นายโขน” สู้ “นางโขน” และบทส่งท้าย เพื่อช่วยให้การส่งต่อความรู้และการรับความรู้ในแต่ละประเด็นมีความชัดเจน เข้าใจง่าย

โครงเรื่อง เปิดเรื่องด้วยเหตุการณ์ ความจำเป็นของปกป้องที่ต้องศึกษาหาความรู้เรื่องโขนเพื่อนำไปถ่ายทอดให้น้ำใส และถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ปกป้องมีความสนใจโขนอย่างจริงจัง จากนั้นจึงดำเนินเรื่องด้วยการเล่าถึงประสบการณ์ที่เด็กทั้งสองได้รับความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขนจากผู้ปกครอง (พ่อภัทร แม่บุญญ์) คุณครู สื่อ สถานที่จริง การได้เข้าชมการแสดง การมีส่วนร่วมฝึกหัดโขนและรำไทย เป็นต้น แล้วจบเรื่องด้วยเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกี่ยวข้องไปในอนาคตของปกป้องซึ่งกำลังตั้งใจจะเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา สาขานาฏศิลป์โขน ด้วยเป็นสิ่งที่รักและหวังว่าตนเองจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สืบทอดศิลปะนี้ต่อไป จากโครงเรื่องและเนื้อเรื่องสารคดี “วัยใสหัวใจโขน” จึงมุ่งเน้นการดำเนินเรื่องเพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขน แต่ขณะเดียวกันผู้ประพันธ์ก็ไม่ละทิ้งการให้ความสำคัญกับการสร้างและใช้องค์ประกอบแห่งสารคดีเพื่อให้เรื่องให้น่าติดตาม เพลิดเพลินไปพร้อม ๆ กัน

2.4 ตัวละคร

ตัวละคร (characters) ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง ประกอบด้วยตัวละครเยาวชนปกป้อง น้ำใส ผู้มีความสนใจ รักในศิลปะโขนและนาฏศิลป์ไทย ตัวละครทั้งสองมีอุปนิสัยใฝ่เรียนรู้กล้าคิด พุด ทำในสิ่งที่ดีงาม ทั้งสองมีบทบาททั้งในฐานะผู้รับการสืบทอดและทำหน้าที่สืบทอดความรู้ เป็นภาพแทนคนรุ่นใหม่ที่ตระหนักในคุณค่าและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ดังที่ปกป้องกล่าวว่า “แม้ผมจะไม่ค่อยแน่ใจนักว่า หน้าตาอาชีพหลังจากเรียนจบแล้วจะเป็นอย่างไร แต่รู้แน่ว่าหากเลือกเส้นทางนี้ ผมจะได้ต่อยอดความรู้พื้นฐานที่ร่ำเรียนมาจากครูนี้ และได้สืบทอดมรดกความงามของนาฏศิลป์ไทยอันเก่าแก่ที่ผมหลงรักในแบบตัวจริงเสียงจริง” (ภูผา, 2554 : หน้า 187)

ในเรื่องยังได้สร้างตัวละครพ่อภัทร แม่บุญญ์ ในฐานะผู้ปกครอง (พ่อแม่ของปกป้อง) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ตัวละครทั้งสอง

ถือเป็นตัวแทนของผู้ปกครองที่ดี ทำหน้าที่ทั้งในฐานะบุพการี ครูบาอาจารย์ ด้วยความเข้าใจ เอาใจใส่ สามารถถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามแก่บุตรโดยเปิดโอกาสให้ได้พิจารณาเรียนรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง ที่สำคัญตัวละครพ่อภรรยา แม้บุญยังเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ รัก สนใจในศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะศิลปะโชน สามารถส่งต่อความรู้สู่บุตรหลานให้รู้ เข้าใจตามด้วยความรัก ความเมตตา

ส่วนตัวละครคุณครูประจำชั้น คุณครูแอม คุณครูนที มีบทบาทในฐานะคนรุ่นก่อนและผู้สอนที่มีความตั้งใจในการถ่ายทอดวิชาความรู้โดยเฉพาะเรื่องศิลปวัฒนธรรมไทยด้วยความเมตตา ให้ผู้เรียนได้รู้ เข้าใจ ตระหนักในคุณค่า เพื่อนำไปสู่การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สืบทอดต่อไป ในเรื่องยังมีการสร้างตัวละครซ้อนขึ้นมาด้วยการนำตัวละคร “มัจฉานุ” จากเรื่องรามเกียรติ์ มาเป็นผู้อธิบายความรู้เกี่ยวกับผู้แสดงโชน ซึ่งถือเป็นอีกตัวละครหนึ่งที่ช่วยดึงดูดความสนใจของผู้อ่านที่เป็นเยาวชนได้เป็นอย่างดี กล่าวได้ว่าการสร้างและกำหนดบทบาท บุคลิกภาพของตัวละครในสารคดีวัยใสหัวใจโชน ทั้งด้านบุคคล วัย สถานภาพ คุณสมบัติ ฯลฯ มีความเหมาะสมทั้งในฐานะผู้สืบทอด ผู้รับการสืบทอดความรู้ การสร้างตัวละครได้แสดงให้เห็นความสำคัญทั้งคนรุ่นเก่า (ผู้ปกครอง ผู้สอน) คนรุ่นใหม่ (ปกป้อง น้ำใส) ในฐานะตัวแทนผู้ที่มีส่วนสืบทอดมรดกของสังคมได้เป็นอย่างดี

2.5 บทสนทนา

บทสนทนา (Dialogue) หรือบทพูดโต้ตอบระหว่างตัวละคร มีส่วนทำให้การดำเนินเรื่องน่าติดตามและเป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้ประพันธ์ได้ใช้เป็นช่องทางในการสืบทอดศิลปะโชนและความรู้ความคิดสู่ผู้อ่านทั้งเพื่อบอกเล่า อธิบาย เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ เพื่อซักถาม ตอบคำถาม เป็นต้น ลักษณะบทสนทนาพบว่า มีทั้งบทสนทนาขนาดสั้นและขนาดยาว ภาษาที่ใช้ในบทสนทนา ไม่ว่าจะเป็นการสนทนาระหว่างผู้ปกครองและบุตร ผู้สอนกับผู้เรียน หรือระหว่างเพื่อน จะใช้ภาษาพูดที่สุภาพ เข้าใจง่าย ยกเว้นการสนทนาในประเด็นเฉพาะ ก็จะมีคำศัพท์เฉพาะและเน้นการใช้ภาษาเพื่อช่วยให้ผู้ฟัง รวมทั้งผู้อ่านเข้าใจตามได้ง่าย บางเรื่องมีการใช้สื่อประกอบ เช่น รูปภาพ ตัวอย่าง วิดีทัศน์ เพื่อช่วยให้ผู้ฟังเห็นภาพตาม ตัวอย่างบทสนทนาเพื่อการซักถาม อธิบาย เช่น

“สูจิบัตรคืออะไรครับ” ผมถามเมื่อเรานั่งระจำที่เรียบริยตามหมายเลขที่ได้รับไว้ในบัตร...

“ก็เป็นเอกสารที่แสดงรายการหรือเรื่องราวต่าง ๆ นะ อย่างอันนี้ก็มีความบรรยายการแสดงโซนที่จะเล่นในวันนี้ แล้วก็อืม...เยอะเยอะเลย มีรายชื่อผู้แสดง แล้วก็คนที่เกี่ยวข้องกับการจัดแสดงด้วย” พ่อพลิกเอกสารอย่างรวดเร็วระหว่างที่ตอบผม “เม่ช่วยอ่านคำบรรยายให้เด็ก ๆ ฟังหน่อยดีกว่า...” พ่อบอกกับแม่ระหว่างที่พลิกเอกสารในมืออยู่

(ภุผา, 2554 : หน้า 81-82)

บทสนทนาในวัยใสหัวใจโซน จึงทำหน้าที่ทั้งในฐานะองค์ประกอบของงานเขียนเพื่อช่วยให้การดำเนินเรื่องน่าสนใจ ขณะเดียวกันผู้ประพันธ์ก็ใช้เป็นช่องทางสำคัญในถ่ายทอดสาระความรู้เกี่ยวกับศิลปะโซนเพื่อช่วยลดความยากของเนื้อหาและช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องได้ง่ายขึ้น

2.6 ฉากและบรรยากาศ

ฉากและบรรยากาศ (Setting and Atmosphere) มีส่วนทำให้ทราบสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์ในเรื่อง ความเป็นไปของตัวละคร ฉากในเรื่องมีความสอดคล้องกับสถานที่และสภาพแวดล้อมในชีวิตจริง กล่าวคือ เป็นสถานที่ที่บุคคลทั่วไปเกี่ยวข้องรู้จัก เช่น ฉากในบ้าน ในรถยนต์ ในห้องเรียน ในโรงละครแห่งชาติ เป็นต้น (รายละเอียดส่วนหนึ่งดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อสถานที่ที่ใช้ในการสืบทอดศิลปะโซน) ฉากในเรื่องยังทำให้ทราบถึงสถานที่ที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ศิลปะโซนได้เป็นอย่างดี ในส่วนของบรรยากาศ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบริบท สภาพแวดล้อม เวลา มีผลทำให้เข้าใจสภาพ เหตุการณ์ อารมณ์ ความเป็นไปของเรื่องราว บรรยากาศในเรื่องยังแสดงให้เห็นความรัก ความปรารถนาต่อกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว ครูและศิษย์ เพื่อน รวมถึงความรู้สึกรัก ความภาคภูมิใจในงานศิลปะ ดังความที่สะท้อนความรู้สึกของปกป้องเมื่อครั้งได้เข้าชมการแสดงโซนว่า “โโฮโฮ! ตอนแรกที่มาเปิดนะครับ ปกติจะไปเลย ชุดสวยมากกกก” ผมลากเสียงยาว เพื่อจะบอกว่าสวยมากจริง ๆ “มันวิบ ๆ วับ ๆ ไปหมดทั้งตัว อย่างกับไม่ใช่คนธรรมดาอีกเลย แล้วฉากข้างหลังก็

ไอ้โฮ!..ยังโง่งล่ะ อธิบายไม่ถูก ทำกันขึ้นมาได้ยังงี้ ดูไปเหมือนเขานั่งกันอยู่ในวังจริง ๆ เลยนะครับ” (ภูผา, 2554 : หน้า 85) กล่าวได้ว่า ฉากและบรรยากาศก่อให้เกิดความเข้าใจสถานที่ บรรยากาศ บริบทของเรื่อง อารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลิน ผ่อนคลาย และถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้เรื่องมีความสมจริง

2.7 ศิลปะการใช้ภาษา

การใช้ภาษา ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเขียนทั้งในฐานะเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ความคิด ความเพลิดเพลินสู่ผู้อ่าน ในเรื่องผู้ประพันธ์ได้ใช้ศิลปะทางภาษาทั้งวัจนภาษา คือ ภาษาพูด (ในบทสนทนา) ภาษาเขียน และอวัจนภาษา อันมีรูปภาพประกอบการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชนแต่ละส่วนให้ผู้อ่านเข้าใจตามได้ง่าย ระดับภาษาเขียนที่ใช้ในการบรรยาย อธิบาย เล่าเรื่อง รวมถึงภาษาพูดที่ใช้ในบทสนทนามีความเหมาะสม การใช้ภาษาในเรื่องบางช่วงได้กระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง บางส่วนแสดงให้เห็นการประยุกต์ใช้ภาษาตามความนิยมของยุคสมัยเพื่อช่วยให้การสื่อสารระหว่างผู้ประพันธ์และผู้อ่านสัมฤทธิ์ผลง่ายขึ้น ด้านสำนวนโวหาร พบว่า ผู้เขียนได้ใช้บรรยายโวหาร โดยเน้นการอธิบายความรู้ของคำและสาระสำคัญเกี่ยวกับศิลปะโชนทั้งการอธิบายแบบให้คำจำกัดความ ให้รายละเอียด ยกตัวอย่าง เปรียบเทียบ และแบบให้เหตุผล ดังตัวอย่างเช่น “มหรสพเป็นคำที่ใช้เรียกพวกการเล่นรื่นเริง เพื่อความบันเทิงต่าง ๆ อย่างเช่น โชน ละครหุ่นลิเก ก็ถือเป็นมหรสพ มหรสพสมโภชก็คงหมายถึงงานฉลองเพื่อความยินดีว่าเรัง โดยนำการเล่นต่าง ๆ มาสร้างความบันเทิงโง่งง” (ภูผา, 2554 : หน้า 168) ลักษณะการใช้ภาษาเพื่ออธิบายในสารคดีเรื่องนี้จะนิยมใช้คำที่เข้าใจง่าย กระชับ ชัดเจน นอกจากนี้ยังได้ใช้เทศนาโวหาร อุปมาโวหาร และสาธกโวหารควบคู่กับการใช้ศิลปะทางภาษาด้านอื่นเพื่อถ่ายทอดความรู้ ความเพลิดเพลินได้เป็นอย่างดี

2.8 กลวิธีการนำเสนอเรื่อง

กลวิธีการนำเสนอเรื่องที่จะกล่าวในสารคดี “วัยใสหัวใจโชน” ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีการเขียนที่มีส่วนทำให้การนำเสนอเรื่อง การถ่ายทอดความรู้เรื่องศิลปะโชน มีความสมบูรณ์ ผสานกลมกลืน ในส่วนกลวิธีการ

เล่าเรื่อง พบว่า ผู้ประพันธ์ใช้วิธีการเล่าเรื่องแบบย้อนกลับ คือ เริ่มต้นด้วยเหตุการณ์ในปัจจุบันของตัวละครปกป้อง จากนั้นเล่าเรื่องย้อนกลับสู่เหตุการณ์เรื่องราวในอดีต การเล่าเรื่องด้วยวิธีนี้ปรากฏทั้งในส่วนการเล่าถึงประสบการณ์ของตัวละครปกป้อง น้ำใส และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดความรู้เรื่องโขน และการเล่ารายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับศิลปะโขน แล้วจบเรื่องด้วยเหตุการณ์ ความเป็นไปในปัจจุบันของตัวละครปกป้องที่กำลังดำเนินไปสู่อนาคต ผู้ประพันธ์ได้อาศัยองค์ประกอบของสารนิยายและรูปภาพเพื่อช่วยให้การเล่าเรื่องน่าสนใจ และช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจตามได้ง่าย ดังปรากฏในช่วงที่เล่าถึงวิวัฒนาการ ประเภทการจัดแสดงโขน ตัวละครโขนทั้ง 4 กลุ่ม ความแตกต่างของเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับผู้แสดงโขน เครื่องดนตรีและวงปี่พาทย์ของไทย เป็นต้น ซึ่งผู้ประพันธ์สามารถเลือกใช้รูปภาพ การจัดวางรูปภาพ ประกอบการนำเสนอเรื่องได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับเนื้อหา แต่ละช่วงได้ใช้ศิลปะในการเล่าเรื่อง การนำเสนอเรื่องที่ผสมผสานระหว่างสาระความรู้กับความบันเทิงเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ผู้อ่าน ทำให้เรื่องสนุกสนานและน่าติดตามตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง

ด้านกลวิธีการเขียน มีการกำหนดประเด็น กรอบเนื้อหาหลักแต่ละช่วงตอนเพื่อนำเสนอสาระความรู้ความคิดสู่ผู้อ่านอย่างเป็นระบบ ถูกต้อง เข้าใจตามได้ง่าย นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้ให้ความสำคัญกับการนำเสนอความรู้เพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลักในตอนนั้นๆ ไว้ในกรอบเนื้อหาช่วงท้ายของบางตอนไว้ด้วย กล่าวได้ว่า กลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้เพื่อสืบทอด นำเสนอความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขนในสารคดี “วัยใสหัวใจโขน” ได้อาศัยองค์ประกอบของงานเขียนทุกส่วน รวมถึงใช้กลวิธีในการนำเสนอเรื่องที่ดี เพื่อให้ผู้อ่านได้รับทั้งความรู้ ความบันเทิง ปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักในคุณค่าของศิลปะโขนของไทยได้อย่างลงตัว

บทสรุป

“วัยใสหัวใจโขน” ได้แสดงให้เห็นรายละเอียดการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโขนของไทย กลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนทั้ง 2 ส่วน คือ กลวิธีการสืบทอดศิลปะโขนระหว่างบุคคล และกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้สืบทอด นำเสนอความรู้เรื่องนี้สู่ผู้อ่าน โดยในส่วนการสืบทอดศิลปะโขน ได้ถ่ายทอดสาระความรู้ไว้หลายด้าน ประกอบด้วย

ประวัติและวิวัฒนาการของโชน ได้กล่าวถึงความหมาย องค์ประกอบ ประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของโชนว่าได้รับอิทธิพลและเกิดจากการผสมผสานระหว่างศิลปะการแสดง การละเล่นในสมัยโบราณ ด้านประเภทและลักษณะการจัดแสดงโชน ได้อธิบายความหมาย องค์ประกอบ สถานที่แสดง ลักษณะการจัดแสดงโชน 5 ประเภทหลัก คือ โชนกลางแปลง โชนนั่งราวหรือโชนโรงนอก โชนหน้าจอ โชนโรงใน โชนฉาก รวมทั้งโชนหน้าไฟ ซึ่งเป็นโชนที่จัดแสดงในพิธีศพไว้อย่างถูกต้อง ชัดเจน ลักษณะการแสดงโชนแต่ละประเภทสะท้อนให้เห็นการพัฒนา เปลี่ยนแปลง ให้เหมาะสมกับยุคสมัย และบริบทแวดล้อมทางสังคม ด้านผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงโชน สะท้อนให้เห็นว่ามีผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ศิลปะโชนทั้งผู้ที่อยู่เบื้องหน้าและเบื้องหลังการแสดง ซึ่งทุกฝ่ายล้วนมีความสำคัญ ด้านงานศิลปะแต่ละสาขาที่รวมอยู่ในการแสดงโชน ได้เน้นการให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณคดี วรรณศิลป์ เครื่องศิราภรณ์ พัสตราภรณ์ ภูมิพิพการณ์ คีตศิลป์ ดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ ซึ่งงานศิลป์เหล่านี้นล้วนหล่อหลอมให้โชนวิจิตร อลังการ

นอกจากการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโชนด้านต่าง ๆ สารคดีเรื่องนี้ ยังได้กระตุ้นให้ทุกฝ่ายเห็นคุณค่าของศิลปะโชนอย่างต่อเนื่อง รวมถึงได้ถ่ายทอดเกร็ดความรู้ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับโชน ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะด้านภาษา มีการนำเสนอข้อคิดที่ประโยชน์ต่อการศึกษาและการพัฒนาชีวิต จึงกล่าวได้ว่าทั้งการสืบทอดศิลปะโชน สารคดีความรู้ที่ถ่ายทอดในสารคดีวัยใสหัวใจโชน เป็นทั้งการส่งต่อการเผยแพร่ความรู้ความคิดที่ดีงาม กระตุ้น ปลุกฝังให้เยาวชนและทุกฝ่ายมีความรัก ความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าของศิลปะโชนในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบทอดให้คงอยู่สืบไป

การสืบทอดศิลปะโชนในสารคดี “วัยใสหัวใจโชน” ยังได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ความคิดที่ต้องการสืบทอดกับกลวิธีที่ใช้ในการสืบทอด ทั้งในส่วนวิธีการสืบทอดระหว่างบุคคล และวิธีการที่ผู้ประพันธ์ใช้เพื่อสืบทอด นำเสนอความรู้สู่ผู้อ่านให้เกิดประสิทธิผล การพิจารณารายละเอียดกลวิธีการสืบทอดทั้งสองส่วน ทำให้เข้าใจปัจจัย หรือองค์ประกอบ วิธีการ เครื่องมือ สถานที่ที่ใช้ในการสืบทอด และทำให้เข้าใจกระบวนการสืบทอดความรู้อย่างรอบด้าน โดยในส่วนกลวิธีการ

สืบทอดศิลปะโฆษณาระหว่างบุคคลที่พิจารณาจากสถานภาพ บทบาทหน้าที่ที่บุคคลได้รับจากสังคม ได้แสดงให้เห็นว่า การส่งต่อและการรับช่วงความรู้ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ผู้สอนกับผู้เรียน ระหว่างเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ในวัยเดียวกัน บวกกับการใช้วิธีการ สถานที่ และเครื่องมือที่หลากหลายหลากหลายส่งผลทำให้การสืบทอดความรู้เกี่ยวกับศิลปะโฆษณาดำเนินไปอย่างเป็นกันเอง มีประสิทธิภาพ สำหรับกลวิธีที่ผู้ประพันธ์ใช้สืบทอด นำเสนอความรู้เกี่ยวกับศิลปะโฆษณ ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้ประพันธ์อาศัยองค์ประกอบของสารคดีในรูปแบบสารนิยายตั้งแต่ ชื่อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละครฉากและบทสนทนา ศิลปะการใช้ภาษา รวมถึงใช้กลวิธีในการนำเสนอเรื่อง อันประกอบด้วยกลวิธีการเล่าเรื่อง กลวิธีการเขียน เพื่อถ่ายทอดศิลปะโฆษณ ความรู้ความคิดที่เป็นประโยชน์สู่ผู้อ่านให้ได้รับทั้งความรู้ ความเพลิดเพลินได้อย่างเหมาะสม

คุณค่า ความงามของเนื้อหา กลวิธีการถ่ายทอดความรู้ความคิดและศิลปะการประพันธ์ที่กลมกลืน ลงตัว จึงถือได้ว่าสารคดีสำหรับเยาวชน “วัยใสหัวใจโฆษณ” เป็นวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่มีคุณภาพ เป็นตัวบทหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมของไทย มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะวรรณกรรมสร้างสรรค์ที่มีคุณค่าทั้งทางปัญญาและอารมณ์

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2552). โขน : อัจฉริยะลักษณะแห่งนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- คำรณ สุนทรานนท์. (2555). การอนุรักษ์และสืบทอดโขน (ผู้หญิง) ให้แก่เยาวชน. วารสารสุขโขทัยธรรมมาธิราช. 25 (1). 34-36.
- นิตยา บุญสิงห์. (2546). วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.
- ภูผา. (2554). วัยใสหัวใจโฆษณ. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.